

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

STUDIER
TILL
DANMARKS
REFORMATIONS HISTORIA

FRÅN FREDRIK I:s DÖD TILL
SLUTET AF GREFVEFEJDEN

AF

HJALMAR HEDEN

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1903

STUDIER
TILL
DANMARKS
REFORMATIONS HISTORIA

FRÅN FREDRIK I:s DÖD TILL
SLUTET AF GREFVEFEJDEN

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED KONGL. MAJ:TS NÅDIGA TILLSTÅND KOMMER ATT
FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD FRAMSTÄLLAS
TILL OFFENTLIG GRANSKNING Å GÖTEBORGS HÖGSKOLAS STORA
HÖRSAL TORSDAGEN DEN 4 JUNI KLOCKAN 10 FÖRMIDDAGEN

AF

HJALMAR HEDEN

FILOSOFIE LICENTIAT

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1903

SECRET

1

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

1

Innehåll.

	Sid.
Förord	V—IX
Recesserna af den 3 och 4 juli 1533	1
Prelaternas process mot Hans Tausen	5
Religionsförföljelsen i Skåne efter herredagen i Köpenhamn	17
Kristoffer af Oldenburg och den danska kyrkan	28
Albrekt af Mecklenburg och kyrkofrågan	34
Kristian III och reformationen	44
Bilaga.....	67

Förord.

|| anslutning till de studieöfningar öfver reformationstide-
hvarfvets historia, som i början af 1890-talet förhades i
Historiska seminariet i Uppsala, påbörjades de förarbeten,
som ligga till grund för denna afhandling, och som ha om-
fattat hela den viktiga perioden 1523—36, under hvilken
reformationen i Danmark kämpade sig fram till slutlig och
fullständig seger. En kort sammanfattning af det ur kyrko-
historisk synpunkt intressantaste tidskiftet 1523—33 har jag
förut gifvit i festskriftsbidraget "Studier i Danmarks refor-
mationshistoria under Fredrik I" (Festskrift tillagnad D:r
Leonard Holmström, Lund 1900, s. 40—64), till hvilken upp-
sats föreliggande arbete kan sägas utgöra den omedelbara
fortsättningen. Med afsikt fullföljer jag ej framställningen
längre än till den tidpunkt, då Kristian III genom Köpen-
hamns kapitulation stod som obestridd segerherre i Danmark,
alldenstund de efterföljande, visserligen mycket viktiga hän-
delserna (biskoparnes fångsling m. m. och reformationsriks-
dagen i Köpenhamn 1536) äro så väl och noggrant behand-
lade i den historiska litteraturen, senast af V. Mollerup i
Danmarks Riges Historie, att det vore en öfverloppsgärning
att här upptaga dem.

Källmaterialet föreligger till största delen tryckt i en
mångfald olika publikationer. Möjligen skulle man ännu i
arkiven kunna finna åtskilligt, som gäfve en rikare belys-
ning af enstaka detaljer, men knappast något af större vikt.
Jag har därför under mina besök i Köpenhamn begränsat
mig till att taga kännedom om den rikhaltiga tryckta lit-
teraturen, och något egentligt arkivarbete har ej före-
kommit. Dock bör nämnas, att jag till begagnande på

danska riksarkivet haft det i Viborgs provinsarkiv förvarade manuskript, för hvilket redogöres på sid. 46 o. f., och som aftryckts som bilaga; det är visserligen förut utgifvet men på ett otillfredsställande sätt. På universitetsbiblioteket i Lund har jag genomgått hvad som där finnes kvar af Lunds domkapitels arkiv från denna tid. Äfven har jag i någon mån anlitat Malmö rådhusarkiv samt handskriftsamlingar på kungliga biblioteket i Köpenhamn.

Registratur finnes såväl för Fredrik I:s regeringstid som sedan alltifrån 1535 men saknas däremot för mellanliggande interregnum. Registraturet fördes i två olika serier, "Tegnelser over alle Lande" och "Registre over alle Lande", med bestämd, ehuru ej alltid iakttagen skillnad dem emellan. "Tegnelser" från den 1 februari 1535 till 1550 äro utgifna i Danske Magazin, 3 Række, IV och följande band, samt utgöra en hufvudkälla för afhandlingens sista del (från sid. 50). "Registre" för samma tid äro utgifna af Kr. Erslev och V. Mollerup i ett särskildt band: Danske Kancelliregistranter 1535—50.

Jämte dessa källor ligga förnämligast följande till grund för afhandlingen.

A. *Samlingar och urkundspublikationer.*

Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid. Udg. ved C. Paludan-Müller, I—II. Odense 1852 o. 1853. [Citeras: *Paludan-Müller, Aktstykker.*]

Danske Magazin. Utkommer sedan 1745 (6 band, 1794—1836, med titeln: Nye danske Magazin). [*D. Mag. och Nye d. Mag.*]

Danske Samlinger for Historie, Topographie, Personal- og Literaturhistorie. Udg. af Chr. Bruun, O. Nielsen og A. Petersen, I—XII. Khvn 1865—79.

Diplomatarium norvegicum, VIII. Kristiania 1871.

Kirkehistoriske Samlinger. Utkomma sedan 1849 (fr. o. m. 1857 under redaktion af H. F. Rördam; 6 band, 1857—75, med titeln: Ny kirkehistoriske Samlinger).

- Malmöbogen af Peder Laurensen udg. ved H. F. Rördam.
Khvn 1868. Inledningen, sid. I—LXXXII, innehåller
flera aktstycken från reformationstiden.
- Monumenta historiæ danicæ. Historiske Kildeskrifter og Be-
arbejdelser af dansk Historie. Udg. af H. F. Rördam,
I. Khvn 1873. [*Monum. hist. dan.*]
- Regesta diplomatica historiæ danicæ. Tom I. 822—1536.
Khvn 1847.
- --. Series II. Tom I, 6. 1522—1536. Khvn 1889.
- Samling af gamle danske Love, udg. af J. L. A. Kolderup-
Rosenvinge, IV—V. Khvn 1824—27.
- Samlingar till Skånes historia, utg. af M. Weibull, 1868—73.
Fortsatta af "Samlingar utg. af de skånska landskapens
historiska och arkeologiska förening", 1874—80, och af
Skånska samlingar, 1891—95.
- Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv, udg. af C. F.
Wegener, II—III. Khvn 1856—60, 1861—65.

- Arild Hvidfeld: En kaart historiske Beskriffuelse paa hues
merkeligt, som sig aarlige under kong Christian den
Tredie . . . haffuer tildragit. (Kvartupplagan i 10 to-
mer af Danmarks Riges Krönike.) Khvn 1595.
- —: Danmarks Riges Krönike (Folioupplagan), II. Khvn 1652.
- Niels Krag: Annalium libri VI . . . ab excessu Friderici I. . .
ad annum 1550. Hafniæ 1737.
- Krag-Stephanus: Christian III:s Historie. 2 delar jämte
supplement af B. C. Sandvig. Khvn 1776—79. (Öf-
versättning af föregående).

B. Bearbetningar.

- C. Paludan-Müller: Grevens Feide, I—II. Khvn 1853—54.
- —: Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kilde-
skrifter til nordisk Historie. Hist. Tidsskr. 3 Række VI,
sid. 299—407.
- G. Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die euro-
päische Politik, I—III. Berlin 1855—56. Innehåller
i afdelningarna "Anmerkungen und Urkunden" ett rikt
källmaterial.

- D. Schäfer: Geschichte von Dänemark, IV (Geschichte der europäischen Staten herausgegeben von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert und W. v. Giesebrecht) Gotha 1893.
- L. Helweg: Den danske Kirkes Historie til Reformationen, II. Khvn 1870.
- F. Münter: Den danske Reformationshistorie, I—II. Khvn 1802.
- H. F. Rördam: Kjöbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen. Khvn 1859—63.
- H. F. Rördam: Bidrag til M. Hans Tavsens Levnet. Ny kirkehist. Saml. III, sid. 1—46, 292—367.
- J. B. Daugaard: Om de danske Klostre i Middelalderen. Khvn 1830.
- A. Heise: Herredagen i Kjöbenhavn 1533. Hist. Tidsskr. 4 Række III, sid. 222—517.
- —: Familien Rosenkrantz's Historie, II. Khvn 1882.
- C. T. Engelstoft: Hans Tausens Proces for Herredagen i Kjöbenhavn 1533 og den skibyese Chronike. Hist. Tidsskr. 3 Række VI, sid. 1—66.
- H. Knudsen: Joakim Rönnov. Khvn 1840.
- Vedel-Simonsen: Fyens Vilkaar i den saa kaldte Grevens Feide. Khvn 1813.
- Kr. Erslev: Konge og Lensmand i det 16. Aarhundrede. Khvn 1879.
- —: Danmarks Len og Lensmænd i det 16. Aarhundrede. Khvn 1879.
- H. Matzen: Forelæsninger over den danske Retshistorie. Delarna: Indledning, Retskilder; Statsret; Proces; Strafferet. Khvn 1893—97.
- V. A. Secher: Om Vitterlighed og Vidnebevis i den ældre danske Proces. I. Om Vitterligheden. Khvn 1885.

Det har varit för mig synnerligen värdefullt att ha fått samtala och rådföra mig om ämnet med de framstående kännarna af den danska reformationstidens historia Rektorn, Dr. phil. A. Heise i Viborg och Sognepræsten, Dr. phil. H. F.

Rördam i Kongens Lyngby. Såväl till dessa herrar som till Riksarkivarien C. F. Bricka och Professor Kr. Erslev, hvilka godhetsfullt lämnat mig flera viktiga upplysningar, beder jag att härmed få framföra mitt värdsamma tack.

Göteborg den 12 maj 1903.

HJALMAR HEDEN.

Rättelser.

- Sid. 31, not 1, rad 2, samt not 2, *står*: brev *läs*: bref
,, 33, rad 2 i första noten, *läs*: *Dahlmann* och *Paludan*
,, 43, rad 6 uppfifrån, *står*: fört *läs*: för-
,, 52, not 7 *står*: för *läs*: til
,, 69, rad 1, Gødyson är *ett* ord.
-

I.

Recesserna af den 3 och 4 juli 1533.

¶ Ingen tronföljare hade utsetts under Fredrik I:s lifstid, och när han dog den 10 april 1533, tillföll därför regeringen i Danmark rådet. De andliga och världsliga riksråden sammankommo omkring den 8 juni i Köpenhamn till en herredag, hvars förhandlingar pågingo långt fram i juli månad. De katolskt sinnade riksråden voro där öfvermäktiga och genomdrefvo, att konungavalet uppsköts till en ny, dansk-norsk herredag, som skulle hållas ett år därefter i Köpenhamn. Afsikten därmed var dels att förekomma, att Fredrik I:s äldste son, den ifrigt reformationsvänlige Kristian, valdes till konung — i hans ställe ville prelaterna ha den yngre sonen Hans, som de hoppades få uppfostrad i katolsk anda —, dels att vinna tid för att under mellanregeringen åstadkomma en kyrklig reaktion.¹ Dessa kyrkliga reaktionssträfvanden funno på flera sätt uttryck under herredagen, bland annat i de bägge recesserna af den 3 och 4 juli.

I *recessen af den tredje juli* gåfvos bl. a. följande bestämmelser om kyrkliga förhållanden. Odense recess af 1527 skall ovillkorligen hållas i alla sina punkter och artiklar. Biskopar och prelater skola förhålla sig i enlighet med sitt kristliga ämbete, såsom andra goda biskopar hafva gjort före dem, om de vilja njuta och uppbära andlig ränta, och skola uti sina stift *ensamma* ha rätt att tillsätta präster och predikare, som skola upprätthålla mässor och gudstjänst efter kristlig ordning och lära sina sockenbor att lefva efter det heliga evangelium. Ingen af adel, köpstadsmän eller allmoge må själf taga sig kyr-

¹ A. Heise, *Herredagen i Kjöbenhavn 1533*, passim.
Göteborg. Högsk. Årsskr. IX. 2.

koherde eller predikare. Kronan, adeln och andra må behålla den patronatsrätt de kunna äga, men prästen, som utnämnes, skall alltid taga institution af biskopen i stiftet, enligt gammal sedvana; den, som handlar häremot, skall stå till rätta inför rådet och straffas såsom den där icke vill hålla rådets stadga och bud, och den präst, som häremot handlar, skall straffas såsom den där brukar våld. Om någon tillsätter kyrkoherde eller predikare annorlunda än med biskopens vilja och samtycke, då skall han förföljas till tinget och straffas för våld enligt lagen. Är någon kyrkoherde så oduglig eller oskicklig, att allmogej ej kan lida honom, då skall detta gifvas biskopen till känna, och denne skall då vara förpliktad att skaffa en annan. Hvad kyrkor, kloster och meniga prästerskapet med rätta innehafva af gods och egendom, skola de behålla, dock med villkor, att mässor och gudstjänst, som därpå grundats, blifva fullgjorda. De gods, som de andliga under de föregående åren mist utan rättfärdig dom och rättegång, skola utan dröjsmål återlämnas. Viborgs domkyrka skall restitueras (d. v. s. gifvas tillbaka till biskopen och den gamla gudstjänsten),¹ och alla domkyrkor, herre- och jungfrukloster, helgeandshus och sockenkyrkor skola blifva vid full makt; likaså alla tiggarkloster, som ännu bestå. Om de förstörda tiggarklostren skall förhandlas på nästkommande herredag.

Af 37 riksråd, som uppräknas i inledningen till recessen, ha blott 23 beseglat densamma. Bland dem, som saknas, äro äfven biskopen i Odense, Knud Gyldenstjerne, och i Roskilde, Joakim Rönnov, af hvilka den förre under Fredrik I:s tid i handling gynnat reformationen och den senare iklädt sig starka förpliktelser i samma syfte.² Dessutom saknas Olof Munk, som redan under Fredriks tid blifvit utsedd till efterträdare åt sin farbror, den gamle biskop Ivar Munk i Ribe. Olof Munk, som just i dessa dagar upptogs i rådet, nämnes icke heller i ingressen.³

¹ Jmfr *F. Münter, Den danske Reformationshistorie*, II: 148 o. f.

² *Heise*, a. a., s. 296 o. f.

³ Recessen aftryckt efter originalet i a. a., s. 487 o. f. Om Olof Munks upp-tagande i rådet, se riksrådets bref af 5 juli, a. a., s. 496. Jmfr *Malmöboken*, inl., s. LXXIII.

Med säkerhet kan man säga, att prelatpartiets reaktionsförsök framkallat en stark splittring inom rådet, och det synes antagligt, att icke ens alla af detta partis egna medlemmar velat eller vågat vara med om de långt gående beslut, som recessen innehåller.¹

Recessen af den fjärde juli upptager i ingressen samma 37 namn som den föregående. Trettiofyra af dessa ha äfven beseglat, samt dessutom Olof Munk. De felande äro reformationspartiets förnämsta högadliga ledare, rikshofmästaren Mogens Gjö och den från Gustaf Vasas historia bekante Erik Banner till Kallö — hvilkas sigill också saknas i recessen af föregående dag — samt biskop Knud Gyldenstjerne. Möjligen ha dessa tre nu lämnat herredagen: man kan icke uppvisa, att de beseglat något af de efterföljande herredagsbesluten. Recessen af den 4 juli synes sålunda vara ett enstämmigt (eller är i alla händelser ett *nära nog* enstämmigt) beslut af de närvarande riksråden. Den har också karaktären af ett slags regeringsform för mellanregeringens tid. Om sin tillkomst säger den, att de nu i Köpenhamn församlade riksråden med anledning af konung Fredriks död varit till ords och samtal om rikets och dess inbyggares bästa. Och emedan Danmark vore ett fritt valrike och det af flera skäl ej vore möjligt att nu utvälja konung, hvarför regeringen komme att vara hos riksrådet, så hade de församlade öfvertänt och besinnat att göra en god kristlig ordning i riket, så att alla, andliga och världsliga, måtte och kunde sitta med hvarandra inbördes i god fred, sämja och endräkt. — Recessen innehåller flera bestämmelser om rättegångsväsendet och rättstillståndet i öfrigt samt slutar med en gemensam förpliktelse att afvärja hvarje fientligt anfall, men först och främst bekräftar den Odense recess af 1527, med förklaring att hvad skada, som tillfogats rikets prelater och öfriga andliga emot denna recess eller på annat sätt

---

¹ Af de katolskt sinnade världsliga riksråden ha följande icke beseglat: Mads Bølle, Johan Oxé, Johan Bjørnsen, en af bröderna Ulfstand, Klaus Podebusk, Niels Brok, Niels Arnfeld och möjligen Otto Krumpen. *Heise*, a. a., s. 493, jmf. 283, 288, 410.

emot "recess, bref och besegling", skall afhjälpas enligt samma recess lydelse.¹

Recessen af den 4 juli torde få uppfattas som det allmänna herredagsbeslutet, om hvilket nästan alla kunnat ena sig, och utgör så att säga det officiella resultatet af herredagens förhandlingar om de inre förhållandena.² Recessen af den 3 juli är däremot en af den härskande katolsk-reaktionära majoriteten öfverenskommen stadga om de *kyrkliga* förhållandena.

---

¹ J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, *Samling af gamle danske Love*, IV:151 o. f.

² Jmfr Heise, a. a., s. 365.

II.

Prelaternas process mot Hans Tausen.

De olika stridigheterna under herredagen — utom om religionen och konungavalet också angående förläningarna¹ — föranledde, att de till minoriteten hörande riksråden till större delen lämnade Köpenhamn under de första veckorna i juli månad.² Af de återstående samlades flertalet den 14 juli på Köpenhamns rådhus till ett egendomligt upptråde. Prelaterna uppträdde som anklagare mot den danska reformationens främste man, Hans Tausen. Sjutton världsliga riksråd sutto som domare, och dessutom hade för att öfvervara förhandlingarna inkallats borgmästare och rådmän i Köpenhamn med några borgare från hvar rote samt borgmästarne och några rådmän i Malmö.³ De anklagelser, som framställdes mot Hans Tausen, voro följande, enligt den af de 17 riksråden fällda domen, hvilken är vår förnämsta källa för rättegångsförhandlingarna.⁴

1. Hans Tausen hade några år förut af trycket utgifvit en "smädebok" (skandbog),⁵ i hvilken han okvädat prelaterna och kallat dem "Tyraner, Bedragere oc haardnackade oc forblindede Knubbe", de där hvarken med ord eller gärningar voro nyttiga för någon. Boken framvisades.

¹ Heise, a. a., s. 395 o. f., s. 411.

² A. a., s. 411 o. f. Jmfr underskrifter och besegling i riksrådets bref 13-15 juli, a. a., s. 501—12.

³ Köpenhamn var indeladt i 8 rotar, af hvilka hvar och en vid dylika tillfällen plägade ställa 4 man. Köpenhamn och Malmö hade hvardera 4 borgmästare och 12 rådmän. A. a., s. 454.

⁴ A. Hvitfeld, *Christian III:s Krønike*, bl. BII verso (foliouppl. II:1400).

⁵ Enligt Heise var denna: "Kort Ansvar til Bispens Sendebrev af Odense", tryckt 1529. Heise, a. a. s. 460, noten.

2. Hans Tausen hade med sina anhängare befattat sig med alla kyrkor i Köpenhamn, särskildt s:t Nicolai, och hade på kapitelshuset, i några af riksrådens närvaro, angående denna sak tilltalat sin biskop, Joakim Rönnov, med några hånfulla och högmodiga ord rakt i ansiktet ("under Øien"). Denna anklagelse framställdes af Joakim Rönnov.

3. Hans Tausen hade med några ord talat och skrivit altarets sakrament för när. Dock säges ej, att han *anklagades* för en sådan förseelse; ordalagen i domen tyda på, att detta kätteri först under den följande rättegångsförhandlingen förevitades honom af hans motståndare (se nedan).

Det har också vid detta tillfälle ägt rum en verklig disputation mellan Hans Tausen och den förnämste teologen å katolikernas sida, Povl Helgesen.¹ Den senare har tydligen å prelaternas vägnar fört ordet mot Hans Tausen, vare sig disputationen från början varit hufvudsaken, så att prelaterna i främsta rummet afsett att inför de församlade riksråden och borgarna öfverbevisa den anklagade om kättersk lära i allmänhet, eller den utvecklats ur dryftningen af anklagelsepunkterna.² Det senare synes mig sannolikast både på grund af den formulering, domen erhöll, och af den s. k. Skibyska krönikans berättelse om rättegången. Denna krönika, hvars författare visats vara Povl Helgesen själf,³ som ej långt efteråt torde ha avslutat nedskrifvandet af densamma, synes ha bort uttryckligen omnämna disputationen, om denna haft en mera själfständig karaktär. Detta gör den emellertid ej, utan i stället omtalar den förhandlingarna med följande ord: "Jo-

¹ Riksrådet Knud Bildes bref till sin broder Eske den 28 juli. *C. Paludan-Müller, Grevens Feide*, I: 112, noten. Jmfr biskop Hans Reffs bref sammastädes.

² Den förra åsikten är uttalad af *Heise* i den citerade afhandl., s. 455 o. f.; den senare af *C. T. Engelstoft, Hans Tausens Proces og den skibyeske Chrønike*, s. 25, 50—51.

³ A. a., s. 2. *C. Paludan-Müller, Kritiske Studier, Hist. Tidsskr.* 3 R. VI: 300—01. Alla underättelser om Povl Helgesen upphöra 1535. Möjligen har han dött sagda år eller också rest ur Danmark. Manuskriptet till krönikan fanns 1650, inmuradt i Skibby kyrka (däraf namnet) vid Roskilde. Tydligen har han senast 1535, möjligen under upprorsrörelsen på Själland i början af året, där gömt den. *A. Heise, artikeln Povl Helgesen i Dansk biografisk Lexikon och Familien Rosenkrantz's Historie*, II: 227.

annes Tausson vocatus est, accusatus, auditus, convictus, ac tandem, remissa sententia capitali, exilio condemnatus. Således: först anklagad, så hörd och öfverbevisad och slutligen dömd.¹

Jag återgår nu till tredje punkten i anklagelsen. Denna och de med den sammanhängande förhandlingarna refereras i domen på följande sätt: "Item nämndes ock för oss några ord (vaare oc nogle Ord aabenbare rørd for oss), som mäster Hans Tausen skulle hafva talat och skrifvit altarets sakrament för när, hvilket med tvenne hans böcker bevisades, hvarvid han ursäktade sig på så sätt, att det vore genom en skrifvares försumlighet, om däri finnes någon förseelse, som rörde det heliga sakramentet, ehuru han själf med egen hand korrigerat, skrifvit uti och öfversett en af dessa böcker, efter hvilken den andra var skrifven. Men då bekände och tillstod mäster Hans, att det icke är Guds sanna och heliga lekamen under bröds och vins gestalt (Men da bekiende oc tilstod Mester Hans, icke at vere det sande oc værdige Guds Legome o. s. v.), som en kristen präst konsakrerar och inviger vid mässtjänsten, och som enligt den kristliga romarkyrkans bruk och anordning sättes både uti monstrans och pixis."

Vi se här, i detta stycke af domen, en liflig scen ur den förgångna disputationen. Af citatets första afdelning har C. T. Engelstofte gifvit följande, som det synes, fullt tillfredsställande förklaring. Uuder den strid om mässan, som uppstod efter herredagen i Köpenhamn 1530, tillställde Povl Helgesen hösten 1530 Köpenhamns magistrat en skrift om den heliga mässan, i manuskript, ledsagad af ett bref, hvori han begärde, att magistraten skulle låta sina predikanter, särskildt Hans Tausen, gifva svar. Magistraten efterkom uppmaningen, och Hans Tausen inlämnade till den sin motskrift, likaledes handskrifven, hvilken tillställdes Povl Helgesen, naturligtvis i *afskrift* (säger Engelstofte), hvar emot magistraten behöll originalet. Våren 1531 utgaf Povl Helgesen sitt nyssnämnda arbete i tryck, men nu försedt med en

¹ *Monum, hist. dan.* I: 91. Härmed stänma också ordalagen i Hans Reffs ofvan (sid. 6 not 1) omnämnda bref: "Mester Hans Tagesøn, ypperste Luthers Prædikant der i Byen var udi Rette med lectore Paulo Helia for Rigens Raad."

efterskrift, som var riktad mot Hans Tausens honom meddelade svar. Här framkom han första gången med beskyllningen, att Hans Tausen gjort sig skyldig till den irrläran, att elementen i nattvarden blott voro bröd och vin och sakramentet blott ett "tecken". Hans Tausen skulle nämligen i sitt svar ha sagt, att det man ser, är "ikkun Bröd og Vin". Hans Tausen utgaf då hälften af sitt svar i tryck, nu försedt med en efterskrift på 4 sidor, däri han tillbakavisade Povl Helgesens beskyllning samt påstod, att denne lagt till ordet "ikkun" på ett ställe, där han själf icke hade det. Härtill teg Povl Helgesen, men Engelstoft menar, att det är denna sak, som nu tagits upp. Povl Helgesen har tydligen framlagt den honom gifna afskriften för att bevisa, att "ikkun" stod där. Då har mästern Hans sagt, att ordet kommit in genom en skrifvares försumlighet, men hans motpart har låtit hämta det på rådhuset förvarade originalet, hvilket Hans Tausen med egen hand korrigerat, och visat, att "ikkun" stod där. Engelstoft gör emellertid gällande, att Hans Tausens nattvardslära icke var zwingliansk, och att betydelsen blir densamma, vare sig "ikkun" finnes eller ej, då det blott är fråga om hvad vi se.¹

Det uppstår då den frågan: hur skall man förena Hans Tausens förnekande af denna beskyllning med den omedelbara fortsättningen, där han klart och tydligt fränkänner sig den katolska nattvardsläran? Härmed sammanhänger ett annat spörsmål: hur kan detta senare förnekande förenas med Povl Helgesens berättelse i Skibbykrönikan, enligt hvilken Hans Tausen öfver hufvud fritog sig från alla de beskyllningar för kätteri, som nu framställdes mot honom, och särskildt från att ha lärt, att hostian i nattvarden ej borde tillbedjas ("negasset . . . docuisse sacram eucharistiam non esse adorandam").² Den bekante historieskrifvaren C. Paludan-Müller har afvisat Skibbykrönikans trovärdighet i denna punkt med påståendet, att Povl Helgesen af sitt lidelsefulla hat mot reformatorerna förledts till medveten osanning. Däremot sökte Engelstoft häfda, att Povl Helgesens framställning var riktig, och att Hans Tausens nattvards-

¹ Engelstoft, a. a., s. 38—41.

² Monum. hist. dan. I:92. Jmfr Engelstoft, a. a., s. 53.

lära verkligen nära stämde med den katolska. Engelstoft ville också med stöd af två bevarade (på 1500- och 1600-talen gjorda) afskrifter af domen taga hort det afgörande "icke" (bekiende oc tilstod *icke* at vere) i Hans Tausens bekännelse, så att denne ej skulle ha förnekat utan tvärtom uttryckligen bekänt sig till den katolska nattvardsläran¹.

Det synes mig, som om Engelstoft delvis, men också endast delvis, har rätt, och att Skibbykrönikans berättelse ej får utan vidare förkastas. Hans Tausen erkände med Luther, att brödet och vinet i nattvarden äro Kristi lekamen och blod; men icke nog därmed, han förhöll sig mycket pietetsfull gentemot de gamla bruken, så att han 1531 kunnat förklara, att han dittills hade hållit alla sedvanliga ceremonier i mässan och ingenting förändrat vare sig i fråga om mässkläder, tändande af ljus eller sakramentets upplyftande.² Men emot katolikerna gjorde han gällande, att Guds ord måste högt och tydligt uttalas inför församlingen vid nattvarden, och att det ej vore nog, att prästen hviskade fram orden för sig själf, så att ingen hörde dem. Man må väl tvifla, säger han, på det bröd och vin, som dessa hviskare visa folket, hvilka ej låta det höra Kristi egna ord däröfver.³ Därpå, att ordet var med och tydligt uttalades inför församlingen, berodde allt. Då vore sakramentet också föremål för tillbedjan. Så säger han i en 1530 skriven bok: "Icke haffuer jeg eller nogen aff mine metarbeydere met mitt wid talt saa om thette hellige sacramento, att mand maa ey beuisett heder eller ære oc met en sand mening tilbedet."⁴ Jämför härmed hans uttalande 1531: "Thi ved jeg vel, at Gud vorder mig ikke vred derfor, om jeg ikke tilbeder det, jeg ser i Præstens Haand eller Monstrans, *efterdi jeg ikke ved visselig*, hvad det er uden Brød."⁵ Med denna Hans Tausens ståndpunkt i nattvardsfrågan låta Skibbykrönikans ord väl förena

¹ C. Paludan-Møller, *Kritiske Studier, Hist. Tidsskr.* 3 R. VI, exempelvis s. 300. *Engelstoft*, a. a.

² H. F. Rørdam, *Bidrag til M. Hans Tausens Levnet. Ny kirkehist. Saml.* III:18.

³ Heise, *Herredagen 1533*, s. 458, noten.

⁴ *Engelstoft*, a. a., s. 37, noten.

⁵ Heise, a. st.

sig, särskildt om man erkänner, att Povl Helgesen af sin förbittring drifvits att något färglägga skildringen utan att därför komma med en medveten osanning. Hans Tausen har nekat till att ha framfört en sådan lära som att Kristi lekamen i nattvarden ej skulle tillbedjas, men ändock har Povl Helgesen ej varit tillfredsställd, ty meningsskiljaktigheten gällde också, när hostian vore Kristi lekamen.¹ När han således hvarken i denna punkt eller vid den på ofvannämnda "ikkun" grundade anklagelsen kunde komma till afgörande resultat, har han tydligt formulerat den katolska läran i frågan: "Tror du, att det är Guds sanna och heliga lekamen under bröds och vins gestalt, som en kristen präst konsakrerar och inviger uti mässtjänsten, och som enligt den kristliga romarkyrkans bruk och anordning sättes både uti monstrans och pixis?" Då har hans motpart svarat: "Nej."² Här tillkom nämligen spörsmålet, om denne erkände, att den en gång invigda hostian fortfarande var Kristi lekamen, när den efter mässoffret kvarstod i monstransen eller nedlades i pixis. Emellertid finnas, såsom redan är nämnt, två afskrifter af domen, där "icke" saknas framför orden "at vere det sande oc værdige." Engelstoft, Povl Helgesens biograf, som ville försvara dennes och Skibbykrönikans sanningsenlighet och trovärdighet, ansåg denna läsart vara den riktiga och gjorde gällande, att Hans Tausen verkligen kunde hysa en sådan åsikt om det efter nattvarden förvarade brödet och vinet.³ Paludan-Müller och A. Heise ha emellertid med öfvertygande skäl visat, att Engelstofts uppfattning i bägge dessa afseenden måste anses oriktig. Såsom af ofvanstående torde framgå, behöfver ej heller Skibbykrönikans trovärdighet lida något af att det omtvistade "icke" godkännes.

Till sist afkunnade rådet sin dom: "Då eftersom dessa saker, klago- och käromål gick samme mäster Hans emot, blef

¹ På liknande sätt synes krönikans uppgift om Hans Tausens öfriga "förnekelser" låta förena sig med ett ärligt uppträdande af denne, då han och hans motståndare i samma ord nödvändigtvis inlagt olika betydelser. Jmfr *Engelstoft*, a. a., s. 54.

² Jmfr *Heise*, a. a., s. 457 och *Paludan-Müller*, *Kritiske Studier*, *Hist. Tidsskr.* 3 R. VI: 355.

³ *Engelstoft*, a. a., s. 41—42.

det så påsagt, att han därför borde straffas både efter lagen och stå till rätta (stande til rette), som [recesser och] ¹ stadsprivilegier innehålla, för så vidt ej de värdiga herrar biskopar och prelater häri ville visa sig honom nådiga (vden hues de værdige Herrer, Bisper oc Prælater hannom naadelig her vdi ansee vilde)".

Domen fortsätter: "Så för Guds och allas vår böns skull eftergåfvo (omdroge oc forlode) samma värdiga herrar det straff, som mäster Hans hade förskyllt och med rätta lida och umgälla skulle, dock på så sätt, att han ej härefter skall befatta sig med någon af förenämnda kyrkor, däri predika eller göra annan tjänst, sammaledes ej efter denna dag skrifva böcker eller låta något som helst utgå af trycket. Desslikes skall han begifva sig härifrån stiftet senast inom en månads tid och där-efter ej besöka Själlands eller Skånes stift, och till hvilket stift han sedan kommer, vare sig på Fyen eller i Jutland, skall han där icke trycka eller predika, ej heller förrätta eller uppehålla något prästämbete eller tränga sig in i någon kyrka emot biskoparnes vilja, vetskap, samtycke och befallning." Dessutom borde och skulle Joakim Rönnov återtaga kyrkorna i Köpenhamn, förordna och insätta "präster och predikanter, som lära och förkunna det heliga evangelium och Guds rena ord", och som "förvalta sakramenten, hålla mässa och annan gudstjänst, såsom kristligt och tillbörligt är på allt sätt."

I fråga om de juridiska former och de rättsgrundsatser, som tillämpades vid rättegången, faller det genast i ögonen, att det var det *världsliga* rådet, som bildade domstolen, medan prelaterna voro anklagare. Man har ansett detta vara stridande mot den genom recesserna af den 3 och 4 juli bekräftade Odense recess af 1527.² Så kan dock icke vara fallet. Odense recess afsåg hufvudsakligen att gifva en lösning af ekonomiska intressekonflikter, dels mellan allmogen och kyrkan angående tionden, dels mellan prelaterna å ena sidan samt kronan och adeln å den andra om prelaternas rätt till böter i andliga mål

¹ Orden "recesser och" finnas i de två omtalade afskrifterna af domen och tillhöra enligt Heise originalets text. *Heise, a. a.*, s. 455, s. 511, noten.

² *Heise, a. a.*, exempelvis s. 441, 446, 450.

af de senares landbönder. Denna rätt måste prelaterna afstå i de flesta fall. Men de behöllo själfva *domsrätten* i målen. Det är detta, som stadgas genom orden "Bisper oc Prelater mue oc skulle bruge oc beholde theres Jurisdictionem, som the her-tiil giördt hafue, oc sette obenbare Skriffthe oc Penitentz then-nom som widtbör,"¹ hvilken bestämmelse således icke i recessen är gifven med särskild tanke på präster och munkar. Om dem stadgas visserligen på annat ställe i samma recess, att de icke må dragas in-för lekmäns ting utan "för deras tillbörliga domare och prelater", men detta sker med följande viktiga inskränkning: "*Såvida icke vi (= konungen) och vårt älskliga rikets råd skulle bestämma däröfver (skikke derover) så mycket som rätt är.*" Att konung Fredrik därmed just afsåg en undantagsbestämmelse till för-mån för predikanterna, framgår af hans (recessen föregående) sista svar till riksrådet vid Odense herredag. Där heter det, att om några predikanter hade annorlunda predikat än tillbörligt, eller förhållit sig annorlunda vare sig med obekväma ord på predik-stolen eller annorstädes, då borde rådet nämna dessa vid namn och angifva de punkter och artiklar, för hvilka de anklagades, och då skulle konungen kalla dem inför sig, antingen i konunga-riket eller i furstendömena och ställa det så med dem, att det icke oftare skulle ske.²

Det var således fullt förenligt med Odense recess, att riks-rådet uppträdde som Hans Tausens domare. Visserligen kunde det tyckas, att det katolska partiet nu, när det hade makten, ej skulle vilja tillämpa den anförda bestämmelsen utan hellre hålla sig till det allmänna stadgandet i Odense recess, som be-kräftade biskoparnes jurisdiktion, men dels fanns det i fråga om första anklagelsepunkten ingen annan utväg, då prelaterna voro målsägande och — såsom Heise anmärkt — ej kunde vara domare i egen sak, dels hade de kyrkliga förhållandena under den närmast föregående tiden utvecklat sig på ett sådant sätt, att det måste falla sig naturligt, att det var rådet, som nu dömde.

Man får ej släppa ur sikte, att den danska kyrkan redan

¹ *Kolderup-Rosenvinge*, a. a. IV: 138.

² *C. Paludan-Müller, Herredagene i Odense 1526 og 1527. Vidensk. Selsk. Skr. 5 R. Hist. og philos. Afd. II: 325.*

i sju år varit skild från Rom.¹ Hon befann sig i ett upplösnings-tillstånd, där de gamla formerna ej längre kunde upprätthållas. Flera af biskoparne, däribland själfve ärkebiskopen Torben Bilde, saknade påflig stadfästelse. Af påfven var ingen hjälp att erhålla under närvarande förhållanden, och prelaterna måste då söka skydd och stöd, där sådant kunde fås inom landet: hos de vänligt sinnade bland deras kamrater inom riksrådet. Och det var icke nog med, att recessen från 1527 medgaf åt konung och riksråd domsrätt öfver präster och munkar, Joakim Rönnov hade, då han 1529 blef Själlands biskop, uttryckligen måst förplikta sig till att låta de evangeliska predikanterna, liksom präster och munkar hvilka gifte sig, stå till rätta inför konungen och rådet, i den händelse de anklagades.² Liknande förpliktelse hade Olof Munk måst ikläda sig, då han 1531 erhöll Fredriks tillåtelse att framdeles få efterträda sin farbror som biskop i Ribe stift.³ Och att äfven nu efter Fredriks död rådet uppfattades såsom högsta dömande myndighet öfver de andliga, därom synes man mig hafva en antydning i den unionstraktat med Slesvig och Holstein, som herredagen antagit kort före processen mot Hans Tausen.⁴ Där stadgades, att hvarje undersåte, *andlig* eller världslig, adlig eller oadlig, kunde, om han förörättades af sin egen herre eller af någon undersåte, söka lejd hos den andra unionsparten och erbjuda sig att lida rätt i hvad sak det vara månede, ingen undantagen. Då skulle inom två månader åtta *riksråd*, fyra från hvar sida, samlas i Kolding för att fälla ett utslag, från hvilket ingen appell kunde äga rum.⁵

Riksrådsdomen namnger ej det straff, Hans Tausen skulle

1 Genom det på herredagen i Odense 1526 fattade beslutet, att bekräftelse på prelatämbeten ej vidare skulle sökas i Rom utan i stället hos ärkebiskopen.

2 Joakim Rönnovs revers af 11 juni 1529. *Münter, Den danske Reformationshistorie*, II: 701.

3 *Malmöbogen*, inl., s.LXXIII.

4 den 7 juli. *Heise*, a. a., s. 345. Jmfr 342.

5 *Heise*, a. a., s. 343. Jmfr 344. Beaktas bör äfven i detta sammanhang, att biskopen i Viborg Jörgen Friis i mars 1535 inför *Kristian III och rådet* instämde en präst, för det att denne med våld trängt sig in i 3 kyrkor mot biskopens vilja. *D. Mag.* 3 R. IV: 199. Jmfr *Ny kirkehist. Saml.* V: 724, noten, och *Heise*, a. a., s 446.

undergå, om sträng rättvisa skipades, utan säger blott, att han borde straffas efter lagen och "stande til rette", som recesser och stadsprivilegier innehålla. Man torde icke äga rätt att häri se ett bevis emot riksrådets kompetens att vara verklig domare i målet, så att rådet blott såsom ett slags jury skulle haft att uttala sitt "skyldig" eller "icke-skyldig". Vid det skriftliga uppsättandet af riksrådsdomen var ju det *faktiska* utslaget öfver Hans Tausen ett annat, på grund af att målsäganden afstått från att fordra rättens stränga tillämpning, och detta kunde vara skäl nog till att blott referera, i mera obestämda ordalag, riksrådsdomen i dess stränga form. Man har ej att i den tidens aktstycken vänta skärpa i formuleringen.¹

Att den ursprungliga domen öfver Hans Tausen afsåg dödsstraff, hvilket förmildrades till förvisning, berättas af Skibbykrönikan,² och detta synes också ha öfverensstämt med gällande rättsbestämmelser.³

Om anledningen till att man förfor så skonsamt mot Hans Tausen berättas både i Hvitfelds och i Reimer Kocks krönika,

1 Jmfr hvad *Heise* i a. a., s. 462—63, säger om aktstycket: "Hele denne Overenskomst er som alle hin Tids Retsakter saa ubestemt og vakkende, og fuld af saa mange Modsigelser, af den tydeligt bærer Præg af det Hastværk og de særlige Omstændigheder, hvorunder den er fremkommen."

2 . . . remissa sententia capitali exilio condemnatus. *Monum. hist. dan.* I: 91.

3 Enligt *Engelstoft*, a. a., s. 22—23, var "Skandbogen" nog för att ådraga H. T. dödsstraff. *Heise*, a. a., s. 444, not 1, citerar ärkebiskop Peder Lykkes år 1514 förnyade statuter, enligt hvilka Hans Tausen utan dom, genom *blotta handlingen* råkat i kyrkans bann i och med det, att han trängt sig in i Köpenhamns kyrkor. Paludan-Müllers (*Hist. Tidsskr.* 3 R. VI: 344) och Heises åsikt (a. a., s. 451 m. fl.), att H. T. också kommit i "matbann" (fredlöshet af mindre räckvidd), när han ej inom år och dag, efter det han sålunda råkat i bann, gjort skrift och bot, och att han därför enligt gällande stadsrätt var hemfallen till dödsstraff, synes mig osäker. bl. a. därför att Kristoffers stadsrätt för Köpenhamn af 1443 talar om att den brottslige "fordelis uti madband" (Stadsrättens 5 kap. 31 art. *Kolde-rup-Rosenvinge*, *Love* V: 157—58). "Fordeling" var en särskild processform, som innebar en upprepad instämning af den anklagade till tinget (*H. Matzen, Retshistorie, Proces*, s. 150 o. f.), något som i fråga om H. T. ej ägt rum. I konung Hans allm. stadsrätt, hvars 47 art. motsvarar ofvannämnda artikel i Kristoffers stadsrätt, användes ej ordet "fordelis", men "Hans allm. stadsrätt" föreligger endast i skiljaktiga handskrifter från 1500-talets senare hälft och anses af H. Matzen aldrig ha varit gällande. (*Matzen, Retshistorie, Indledning* s. 146 o. f.).

att det blifvit ett folkupplopp i Köpenhamn. Man skickade bud till Jörgen Wullenwever, som med lybeckska fartyg låg utanför, och han sände i land en del krigsfolk, som jämte det uppretade borgerskapet samlade sig på Gammeltoiv framför rådhuset. Några af riksråden gingo emellan som medlare, och slutligen bief det tillsagdt borgerskapet säkerhet för Hans Tausen.¹

* * *

Joakim Rönnovs ställning till de kyrkliga frågorna var ganska tvetydig. Med rätta säger om honom hans senaste biograf A. Heise, att han var en af dessa upplösningstidens män, som ej kunde vinna fast grund och därför måste gå under. Den enklaste förklaringen till roskildebiskopens bristande följdriktighet i de kyrkliga stridigheterna är tydligen, att han saknade religiös öfvertygelse. Det är antagligt, att så var förhållandet, men flera drag tyda på, att han hade mer sympati för den nya läran än för den gamla, ehuru han naturligtvis höll på sin prelatensiska maktställning. Märkligt är följande vitsord, som den bekante malmöteologen Peder Laurensen gifver honom i sin berättelse öfver herredagen i Köpenhamn 1530: "Roskilde og Kjöbenhavn haver nogle Kristi Sandheds Modstandere; men os haabes, at den gode Herre Bispen, som haver altid haft Guds Sandhed og Kristi Evangelium kjær, at Gud lader hannem ikke af dem besviges og forledes."² Ungefär ett halfår efter de här skildrade händelserna, den 20 febr. 1534, uttalade hans frände Gustaf Vasa i ett bref till honom sin glädje öfver att han blifvit en anhängare af Guds ord och evangelium.³ Uppmärksammas bör också, att Rönnovs sigill saknas under recessen af

¹ *Hvitfeld*, a. a., bl. B III verso — B IV (foliouppl. II: 1401). Citat ur Reimer Kocks krönika i *Hist. Tidsskrift* 3 R. VI: 28, not 2. Reimer Kock säger sig ha varit ögonvittne till upträdet på Gammeltoiv.

² *Malmöbogen*, inl., s. XXIII. Flera detaljer om de evangeliska predikanternas belåtenhet med Joakim Rönnov finnas i *H. Knudsen, Joakim Rönnov*, s. 81—82. Jmfr katoliken Povl Helgesens många beskyllningar mot biskopen för kätteri och benägenhet för luteranerna. *Skibbykrönikan* i *Monum. hist. dan.* I: 80, 93, 95, 104.

³ *Gustaf I:s registratur*, IX: 49. Brevet bör dock jämföras med ett tidigare af Gustaf till Mogens Gjö (*Registr.* VIII: 287) och kan ju innebära en förstucken förmaning.

den 3 juli, och att han hade många förbindelser med Mogens Gjö.¹

Huru som helst, det dröjde föga mer än en månad, innan en oväntad vändning inträffade i Hans Tausens öde. I midten af augusti gaf Joakim Rönnov honom tillstånd att återvända till Köpenhamn och att "predika och lära det heliga evangelium och Guds ord rätteligen och klarligen." Det skedde på Mogens Gjös och det köpenhamnska borgerskapets begäran. Hans Tausen utgaf den 17 augusti en skriftlig förbindelse, genom hvilken han erkände, att han visat någon försummelse emot sin "käre herre" biskopen i Roskilde, så att denne därför kallat honom i rätta inför Danmarks riksråd. Han skulle nu predika och lära "utan allt skällsord och klander mot (uden all skentz ord oc tale paa) biskopar, prelater, kaniker och präster." Därjämte förpliktade han sig att dädanefter visa trohet och lydnad mot biskopen, att så långt det vore honom möjligt afvända dennes skada och fördärf samt att veta hans och hans prästerskaps bästa. Finge han kännedom om några vare sig hemliga eller uppenbara anslag, som anginge biskopen, och som kunde lända honom eller hans prästerskap till förfång, skulle han gifva dessa tillkänna och på allt sätt förhålla sig så, som han var skyldig sin rätte herre och prelat. Dagen förut hade Mogens Gjö gått i borgen hos Joakim Rönnov för Hans Tausens uppförande, så att herr Mogens skulle vara pliktig att gifva sin hjälp till att få mäster Hans straffad, om denne ej "utan allt skällsord och klander mot biskopar, prelater eller någon annan, vidare än den heliga skrift innehåller och medgifver", predikade det heliga evangelium och Guds ord, eller om han ville företaga något, som kunde lända biskopen till skada. Därjämte förpliktade sig Mogens Gjö att efter yttersta förmåga komma Joakim Rönnov till hjälp, om någon ville med våld tränga eller öfverfalla honom för att han låtit Hans Tausen återkomma till Köpenhamn.²

1 Ryktet påstod 1529, att den nye roskildebiskopen tänkte ingå gifte med Mogens Gjös dotter Birgitte. Att ryktet ej är alldeles osannolikt, framgår af hvad Heise meddelar i *Familien Rosenkrantz's Historie* II: 177, särskildt not 2.

2 *Hvitfeldt*, a. a., bl. C—C verso (foliouppl. II: 1402).

III.

Religionsförföljelsen i Skåne efter herredagen i Köpenhamn.

Lunds domkapitel var kanske det mest konservativa i Danmark. Ärkebiskopen Torben Bilde var själf, trots sitt förpliktelsebref till Fredrik, en afgjord motståndare till reformationen, och detsamma var i än högre grad förhållandet med flera medlemmar af domkapitlet, särskildt dess mest inflytelserike ledamot, kantorn Adser Pedersen.¹ I detta stift gjordes också kraftiga försök att åstadkomma en katolsk reaktion; försök som började i augusti 1533, således nästan omedelbart efter herredagens slut.

De evangeliska predikanterna i Hälsingborg, Landskrona och Trelleborg instämades nämligen för Lunds domkapitel. Enligt ett bref af den 10 september från malmöteologen Peder Laurensen anklagades de för att ha utdelat nattvarden på luterskt vis och ha gift sig samt för att ej erkänna alla kyrkans sju sakrament. Härför blefvo de dömda till afsättning samt förvisades ur stiftet. Det var således ungefär samma straff, som i Köpenhamn drabbat Hans Tausen, och domkapitlet framhöll också i ett bref af den 28 september, att det icke förfarit mot predikanterna efter lagens stränghet. I så fall hade det kunnat indraga all deras egendom samt döma dem själfva till ständigt fängelse eller till och med till bålet.²

Mot Malmös prästerskap synes Torben Bilde att börja med ha gått försiktigare tillväga. Riksmarsken Tyge Krabbe öfverlämnade

¹ *Malmöbogen*, inl., s. LI, texten o. not 2; jmf. s. XLVII.

² A. a. XLVII — XLVIII.

emellertid recessen af den 3 juli i afskrift till borgmästaren Jörgen Kock med begäran, att staden i enlighet med recessen måtte öfvergifva sina predikanter och antaga sådana, som den haft förut.¹ Därpå svarade "borgmästare, råd och meniga borgare i Malmö" den 6 januari, att recessen vore emot deras privilegier och friheter. Särskildt hade de det privilegiet att själfva få tillsätta predikanter och lärdt folk, som predikade Guds ord och heliga evangelium, hvarför de ej kunde antaga recessen. I svarets fortsättning hänvisades till ett allmänt koncilium och anhölls, att Tyge Krabbe ville handla på bästa sätt mot staden, tills en kristlig reformation skedde.²

Huru förhållandena sedan utvecklade sig mellan Malmö samt Torben Bilde och hans anhängare bland riksråden, därom få vi underrättelse i Malmös bref till Köpenhamn den 4 juni 1534. Tidt och ofta — heter det där — hade staden sändt bud till Tyge Krabbe och andra skånska riksråd för att genom dem vinna biskopens samtycke att behålla sina predikanter. Men det bästa svaret, borgarna därpå erhållit, var, att om de icke ville tro på den kyrka, riksråden trodde på, skulle de blifva kringstridda och skilda från land och rike liksom judarne. Detta hade de emellertid icke lagt så mycket på hjärtat, då de hoppats på understöd vid den stundande herredagen.³

Frampå våren 1534 har emellertid Torben Bilde vidtagit strängare åtgärder. I det citerade brefvets fortsättning säges nämligen, att biskopen hade "fordelth oc huggeth freden till Landzting" af alla evangeliska predikanter i Skåne och af alla städer, som gåfvo dessa uppehälle; en uppgift, som nästan ordagrant återfinnes i två andra samtida bref, af Malmö till Köpenhamn den 1 juni och af Jörgen Kock till riksrådet Anders Bilde den 6 i samma månad. Därjämte berättas af Hvitfeld, att predikanterna i Malmö och Vä gjorts fredlösa, och i den på riksdagen 1536 upplästa "Klageskrift mod Danmarks biskopper"

¹ *Danske Samlinger, udg. af Chr. Bruun m. fl.*, I: 374.

² Brefvet i aftryck bifogadt en af Köpenhamn och Malmö utgifven, den 24 nov. 1535 tryckt flygskrift "Warhaftig bericht, an alle Stende Deutscher Nation, wie . . . Copenhagen vnd Elbagen zum ytzigen Krieg gedrunge vnd genötiget", på nytt utgifven i *Danske Samlinger*, I: 370—83.

³ *Malmöbogen*, inl., s. LV—LVIII.

säges, att ärkebiskopen gjort borgarna i Trelleborg, Vä och anorstädes i Skåne samt i Malmö fredlösa (hvarvid Klagoskriften tydligen underförstår, att samma öde drabbat predikanterna).¹ I en flygskrift, som 1535 utgafs till försvar för Köpenhamns och Malmös deltagande i kriget,² omtalas något närmare dessa händelser. "Efter den ogudliga recessen" — heter det där — "har Torben Bilde förföljt borgarna med 'världsliga rätter' (mit weltlichen Rechten). Dessutom har han och hans meningsfränder insatt en domare, som skall döma efter deras egen vilja. Denne domare har på densamme Torbens och hans medbröders befallning huggit freden af de fromma borgarna och alla dem, som varit anhängare af Guds ord, utan något slags disputation och förhör, såsom öfverbevisade kättare, och förklarat dem i akt, så att hvar och en kunde förfölja dem så fritt som fågeln i luften".³

För bestämmandet af tidpunkten, då dessa händelser inträffade, synes det, som om bestämd ledning skulle gifvas af de redan omtalade bref, som utgingo från Malmö efter det därstädes under de sista dagarna i maj månad (27, 28 eller 29 maj)⁴ utbrutna upproret. Fredlöshetsdomen blir i dessa bref framställd både som en nyhet och som den direkta anledningen till upproret. Men i Skåne var lördagen i vanliga fall tingdag för landstinget,⁵ och närmast föregående lördag var den 23 maj. Det förefaller dock sannolikare, att fredlöshetsdomen afkunnats omedelbart

¹ *Malmöbogen*, inl., s. I. IV. C. *Paludan-Müller, Aktstykker*, II: 15. *Hvitfeld*, a. a., bl. B iv. (foliouppl. II: 1401). *Monum. hist. dan.*, I: 163, 164.

² Se ofvan, s. 18, not 2.

³ Dansk öfvers. i *Heises* a. a., s. 442. Jmfr *Danske Saml.*, I: 375.

⁴ 27 enl. *Hvitfeld*, a. a., bl. G 111 verso (foliouppl. II: 1418); 28 enl. *Skibbykrönikan*, *Monum. hist. dan.*, I: 100; 29 enl. en samtidig, odaterad uppteckning i *D. Mag.*, III: 303. I den under senare hälften af 1500-talet (1535—95) levande prästen Morten Pedersens "Historiske Kalendarangivelser" är upproret antecknad under den 28 maj. *Ny kirkehist. Saml.*, III: 494. I "Utdrag om Malmö af Henrik Smiths Krönike" uppgifves 27 juni (H. Smith uppgifves ha dött 1563, men utdraget synes vara skrifvet under eller efter 1575). *Danske Saml.* 2 R. I: 383. Uppgiften i Smiths krönika synes emellertid ha haft gemensam källa med Hvitfeld. 28 maj förefaller mig vara sannolikaste datum, då den nästan alldeles samtida Skibbykrönikan synnerligen omsorgsfullt angifver tiden: "feria sexta intra octauas pentecostes, que erat XXVIII dies Majj, sub horam diei nonam".

⁵ Så uppgifves i *C. Stemann, Den danske Retshistorie*, s. 218. *Matzen, Retshistorie, Proces*, s. 120, nämner blott landstingsdagarna för Jutland (lördag) och

före uppresningen i Malmö, i så fall säkerligen den 27 maj, som var en onsdag.¹ Om efterföljande framställning af rättegångsförfarandet är riktig, så måste processen mot de evangeliska ha pågått under en längre tid. Sannolikt har den då tagit sin början efter påsk, enär ting ej borde hållas under tiden från söndagen septuagesima till påskveckans slut (1534: 1 febr. — 11 april),² och möjligen sammanhängt med det större allmänna möte af Lunds domkapitel, hvilket brukade äga rum andra tisdagen efter påsk hvarje år.³

Angående rättegångsförfarandet är att märka, att brefven vid omtalandet af ärkebiskopens åtgärder mot de evangeliska samstämmigt begagna uttryckssättet "fordelt oc hugget freden af."

"Fordeling" var en processform, som användes i en del civila mål samt i vissa brottmål, då den felandes skuld var känd sak, så att det ej kunde vara tvist om rättsbrottets tillvaro, utan det blott gällde att fådetta lagligen konstateradt. Först kungjorde målsäganden sitt käromål på tinget, hvarefter stämning uttogs på motparten till tre följande ting. Om då denne ej mötte till tings och kunde uppvisa, att fordelingsproceduren ej var tillämplig i målet, eller att rättsbrottet ej längre förelåg (t. ex. om han under tiden betalt skulden), så blef han på ett nytt, fjärde ting (eller på några ställen redan på det tredje) "fordelt", hvilket medförde något olika följder i de olika danska landen, men i Skåne just *fredlöshet*.⁴

för Själland (onsdag). Likaså *J. Steenstrup* i "Nogle Bemærkninger om Tingdage", *Danske Saml.* 2 R. II: 238. Kanske man i Skåne ej varit lika noggrann att iakttaga bestämd tingdag som i de öfriga danska landen? *Undantagsvis* kunde ting hållas på annan dag än den häfdvunna. *Steenstrup*, a. a., s. 238 — 39; jmf. 239, not 1.

¹ Den 24—26 maj inträffade pingstdagarna. Pingstveckan var visserligen en af rättsferie-tiderna (a. a., s. 236), men att ting likväl då kunde hållas ses af *Kolderup-Rosenvinge, Udvalg af gamle danske Domme*, III: 132: dom, fälld af Viborgs landsting lördagen efter pingstdagen 1571.

² *Steenstrup*, a. a., s. 236.

³ *A. Bendz, Det skånska ärkestiftet under katolicismens sista tid. Samlingar till Skånes hist., utg. af M. Weibull*, Årg. 1875, sid. 148.

⁴ *Matzen, a. a., Proces*, s. 150 o. f. *V. A. Secher, Om Vitterlighed og Vidnebevis. I. Om Vitterligheden*, s. 21 o. f. Att "fordelingen" stundom kunde äga rum på tredje tinget, se sammast. s. 28.

Förhållandena vid fordelingsproceduren äro undersökta i en afhandling af V. A. Secher.¹ Af de faktiska exempel, som där anföras, och af hvilka flertalet rör jordatvister och skuldfordringsmål af olika slag, finnes intet, som har likhet med Torben Bildes rättegång mot de evangeliska predikanterna och städerna i Skåne, ehuru det bör bemärkas, att däribland finnas mål om äktenskapslöfte och om sabbatsbrott.² Det är då vanskligt att våga med bestämdhet påstå, att det var fordelingsprocedurens former, som ärkebiskopen begagnade sig af, så mycket mer som "fordele" tidigare (t. ex. i Eriks af Pommern privilegium för Landskrona och Malmö 1415) förekommer liktydigt med ordet "domfälla". Men som första bekanta stället, där "fordele" förekommer i den senare betydelsen, synes Secher vilja anföra Köpenhamns stadsrätt af 1443, 5 kap. och 31 artikeln,³ hvilken i sammandragen öfversättning lyder: "Om man eller kvinna begår hor, och de därför blifva lagligt stända och 'fordelde', så att de komma i bann och efter år och dag i 'madband', så skall mannen halshuggas och kvinnan sättas lefvande i jorden. Samma rätt gäller äfven om jungfrukränkare och andra andliga saker, om de sitta ohörsamma och 'fordelis uti madband'".⁴ Där talas således om äktenskapsbrott och andliga mål, och såväl Paludan-Müller som Heise ha ansett, att det är denna artikel ur stadsrätterna, som åberopats emot Hans Tausen och predikanterna i Skåne.⁵ Att fordelingsproceduren haft en vidsträckt användning, än som framgår af Sechers afhandling, och särskildt, att den tillämpats vid de andliga domstolarna, synes också med all tydlighet framgå af ett utslag, Viborgs landsting fällde 1475, enligt hvilket ingen borde "fordeles" både med landslagen och *med kyrkolagen*.⁶

1 Se föreg. sida, not 4.

2 Secher, a. a., s. 42 o. f., s. 50, s. 55.

3 A. a., s. 15, not 4.

4 Kolderup-Rosenvinge, *Love*, V: 157.

5 *Hist. Tidsskr.* 3 R. VI: 344 o. 4 R. III: 439, 455. P.-M. och Heise citera visserligen motsvarande artikel i konung Hans stadsrätt, men om denna, enligt H. Matzen, aldrig varit gällande, måste man gå tillbaka till Kristoffers stadsrätt för Köpenhamn. Jmfr ofvan s. 14, not 3.

6 . . . paa forenemde Landtztthing for oss och meninge gode Menndt var skie-

Den sammanhållande principen för fordelingsprocedurens användande i olika slags mål var, att rättsbrottet var känd sak, så att "det i regeln icke är strid mellan parterna om huruvida målsäganden har den rätt, i kraft af hvilken han börjar processen; det rör sig blott om svarandens bristande vilja att göra rätt för sig, i det att efter de af målsäganden åberopade rättsfaktas art och för dem föreliggande bevis det ej kan vara tal om att bestrida den rätt, målsäganden åberopar". Den juridiska termen för ett dylikt mål var "vitterlig sag".¹

Från katolsk synpunkt måste naturligtvis predikanternas och de luterska borgarnas kätteri vara "veterlig sak". Oafsedt prästernas giftermål, deras nattvardslära och förnekandet af kyrkans sju sakrament, i hvilka punkter kätteriet redan var fastslaget genom kapitlets dom i augusti 1533, föllo nu både präster och städer under bestämmelserna i recessen af den 3 juli, att ingen, vare sig af adeln eller af köpstadsmän och allmoge, finge taga sig präster och predikare emot biskopens vilja. Den, som bröt däremot, skulle stå till rätta inför Danmarks rikets råd, såsom den där icke ville hålla rådets förordning och bud, och prästen skulle straffas som den där brukade våld. Vidare sades det i recessen, att om någon tillsatte kyrkoherdar eller predikare annorledes än med biskopens vilja och samtycke, så skulle han därför förföljas till tinget och straffas för våld enligt lagen.²

kett G. P. och hordeligen kierde, att L. C. och J. N. haffde sett Deelle (jmf. *Secher*, a. a., s. 16: om "fordelt" man säges, att han "stander for nogen mands dele") paa hannom medt Landtzlougenn, och med thenn samme Deelle var hanndt fordeeltt, huilken Delle och Sögsmaall hanndt skiellige Beuissning paa haffde, att hanndt haffde ryggett och [var] quitth funndenn. . . ; Nu fremdbellis kierde hanndt, att hannd er Dielle paasatt igienn medt Kierckelougenn for thennd samme Sag; Nu adpurde hanndt oss, om thet motte verre medt Rette eller ey; Therpaa. . . [vi] sagde for rette, att huo som fordeelis med Landtzloug, och kannndt hannom ryge, och thennd Deelle omkaste igenn med Rette, thaa maa hannd icke sidenn for thenndt samme Sag fordellis med Kierckelougen, fordi att ingenn maa baade med Landtzloug och Kierckelouen fordeelis for enn Sagh. *Kolderup-Rosenvinge, Domme*, I: 14.

¹ *Secher*, a. a., s. 57, s. 58 o. f. Om de exempel på "fordeling", s. framdragit, säger han s. 62: "Det falder let i øjnene, at det netop er den samme vitterlighed, som er det fælles karakteristiske for de sager, som ere sammenstillede i forrige §, og i hvilke fordeling faktisk er blevet anvendt." Längre ned: "Som resultat kan derfor opstilles, at fordelingsproceduren var baseret på vitterligheden".

² Se ofvan, s. 2.

Då Tyge Krabbe sändt recessen till Malmö med åläggande, att dess bestämmelser skulle efterkommas och predikanterna bortvisas, och borgerskapet härpå den 6 januari svarat med bestämdt afslag, så var stadens olydnad mot recessen "veterlig sak", och detsamma kunde antagligen äfven sägas om de andra städerna, ehuru vi om dem sakna lika noggranna underrättelser. Det synes således icke ha bort finnas något principiellt hinder för att processen både mot städerna och de luterska prästerna fördes under fordelingsprocedurens former.

Något oformligt synes det emellertid ha varit, att samtliga instämdes för landstinget. Ej därför, att de skånska städerna "alldeles icke hörde under landstinget", såsom Heise uppgifvit.¹ Det appellerades från stadens ting till landstinget, för så vidt ej borgarna njöto särskildt privilegium att gå direkt till konungens rättarting.² Detta var visserligen fallet med de skånska städerna,³ men praxis var dock äfven i Skåne, att man från stadens ting kunde vända sig till landstinget,⁴ och åtminstone om den med "fordeling" närbesläktade processform, som kallades "æskning" gällde det, att om stadens fogde nekade tillämpa denna, så hade målsäganden att vända sig till landstinget, som kunde döma fogden att låta "æskning" försiggå vid stadens ting.⁵

Att ärkebiskopen ej kunde få predikanterna och borgarna fällda vid städernas egna ting är klart, och det är då naturligt, att han gick direkt till landstinget.⁶ Emellertid innehåller recessen af den 3 juli två bestämmelser om den, som utan biskopens samtycke tillsatte präst: den ena, att han skulle stå till rätta inför riks-

¹ *Herredagen* 1533, s. 445.

² *Matzen, Retshistorie, Proces*, s. 122.

³ Skånes Birkeret, art. 35. *K. J. Schlyter, Saml. af Sveriges gamla lagar*, IX: 414. Eriks af Pommern privilegium för Landskrona och Malmö 1415, art. 4. *Kol-erup-Rosenvinge, Love*, V: 85. Jmfr *Matzen*, anf. sid

⁴ *Secher*, a. a., s. 215: "æskning" både vid stadsting (år 1596) och landsting (1597); bägge parterna borgare i Lund. Jmfr s. 216, att det tillhörde den moderna utvecklingen, när landstinget (t. ex. 1599) förbigicks, och s. 217: Om "fordeling" till stadsting gällde säkert samma regler som om "æskning".

⁵ A. a., s. 216 — 17.

⁶ Om landstinget såsom dömande i första instans, se *Matzen, Retshistorie, Proces*, s. 121 o. 122.

rådet, den andra, att han skulle stämmas till tinget.¹ Det förefaller mig, som om här afses två olika kategorier af lekinän, så att den, som ägde patronatsrätt och icke lät den utnämnde prästen taga institution af biskopen, skulle stå till rätta inför rådet; medan däremot öfriga, som egenmäktigt togo sig präster, skulle lagföras vid tinget. Men nu ägde Malmö magistrat det privilegiet att själf få tillsätta "predikanter och lärddt folk"² och synes således ha bort stämmas inför rådet, något som magistraten också förutsatte skola ske.³ Torben Bilde har emellertid ej valt denna väg utan har fört processen mot alla inför landstinget. Att det varit något oformligt i hans åtgöranden, därpå tyder berättelsen, att han och hans anhängare insatt "en domare, som skulle döma efter deras egen vilja". Möjligen kan oformligheten också ligga däri, att han använt fordelingsproceduren i ett mål af denna beskaffenhet. Anmärkningsvärdt är härvid, att i den ofvan (sid. 19) nämnda flygskriften berättas, att biskopen förföljt borgarna "mit weltlichen Rechten"; pluralformen bör uppmärksammas och kan tänkas ha afseende på det flertal af stämningar och tingdagar, som processformen kräfde.

I brevet af den 4 juni skref Malmö magistrat, att den erhållit det svaret på sina upprepade skrivelser till Tyge Krabbe och riksråden i Skåne, att om borgarna icke ville tro på den kyrka, som dessa trodde på, skulle de blifva kringspidda och skilda från land och rike likasom judarne. Detta tyder på en afsikt hos de katolska ifrarna att med våld undertrycka den luterska bekännelsen i Malmö, något som också möjligen bestyrkes af Klagoskriftens ord, att ärkebiskopen "belagt alle vegne for Malmøø Stadt oc formeenit thennom all tillføring oc afføring, oc giortt borgerne fredtløss".⁴ Om så är, har man däri förklaring till att biskopen icke stämt Malmö inför riksrådet. Det hade an-

¹ Se ofvan s. 2.

² Enligt det ofvan, sid 18, citerade brevet af 6 jan. Kyrkoherden i St. Peter i Malmö Henrik Hansen skrifer 29 sept. 1529: "Ock mwe for me borgemester ock raadt her effther selff haffue magth ock befalling att forskicke thennom sogneherre ock predickefader hwem thennom tyckes nytterligen ock gaffnligenu att wære effther konunglig maiestædz breffs lydelse szom thee ther paa haffwe indeholder". A. U. Isberg, *Bidrag tili Malmö stads hist.*, I: 22.

³ Brevet af 4 juni.

⁴ *Monum. hist. dan.*, I. 164.

tagligen varit en tämligen resultatlös åtgärd, då — såsom det säges i det citerade brevet — ”där ju hade varit några ibland, som kunde hafva förmildrat saken, om några af Danmarks rikets råd hade velat vara för mycket stränga efter samma recess innehåll.” Genom att insätta en domare (landsdomare?), som var villig att döma efter ärkebiskopens egen vilja, och genom att vid landstinget föra rättegången enligt fordelingsprocedurens former vanns målet mycket lättare. Hvarken förhör eller disputation behöfdes. Något motstånd från landstingets sida kunde ej ifrågakomma, då naturligtvis landsdomaren ensam, i analogi med fogden på häradsstinget,¹ afgjorde, om proceduren var riktigt förd. Så bekväma voro formerna för målsäganden, att han kanske icke ens behöfde framlägga anklagelsen förrän på fjärde tinget, där domen afsades.²

Fredlöshetsdomen på landstinget är den sista reaktionära åtgärden från de skånska katolikernas sida, vi känna till. Malmö's uppror och ankomsten af en fientlig flotta till Öresund snart därefter gäfvö prelaterna annat att tänka på. Under herredagen 1533 hade riksrådet brutit med Danmarks dittillsvarande bundsförvant Lybeck, och det var icke att vänta, att den nye ledaren af hansestadens politik, Jörgen Wullenwever, skulle med jämnmot finna sig i denna missräkning. Alltmer mognade hos honom planen att åvägbringa en omhvälfning i Danmark. Redan under herredagen 1533 öfverlade han därom med Jörgen Kock och andra, och på hösten voro rykten ute, att Lybeck vore i förbund

1 *Secher*, a. a., s. 197: ”Vel gjordes der fra høringers side af og til forsøg på at hævde sig en overlegen stilling over parternes procedure, men landstinget viste ubarmhjertig slige overgreb tilbage og konstaterede hver gang, at det kun tilkom fogden at skønne over parternes procedure; var sagen fra sagsøgerens side ført rigtig og rettede sagsøgte ikke for sig, erkendte fogden dette ved at opnævne høringerne; disse havde så kun at udtale fordelingen over sagsøgte.”

2 A. a., s. 40, ur Fjäre härads (Halland) tingbok för 1634: ”P. J. 1. ting på A. B. for hvis, han kan have hannem at tiltale og vil give ham sag til 4. ting”. Jmfr s. 201, att ”man i yngre tid f. eks. i Halland, henlagde hele saggivelsen til 4. ting og en lignende regel gjaldt sikkert også i Skåne og Salland”. Jmfr sid. 199: ”derimod tie kilderne næsten fuldstændig om, hvorledes det er gåt til på det sællandsk-skånske [retsområde] i tiden mellem landslovenes ret og tilblivelsen af fordelingen således, som den forefindes i begyndelsen af det 17. årh.”

med Malmö,¹ och att staden tänkte återinsätta Kristian II som konung i Danmark.² I maj 1534 började kriget genom infall af lybeckarna och grefve Kristoffer af Oldenburg i Holstein. I juni afseglade den senare på Lybecks flotta till Öresund, dit han ankom den 21 juni; den 23 voro hans trupper i land både vid Malmö och på Själland. Efter detta kunde det ej gärna bli tal om fortsatta angrepp på protestanterna i Skåne.

* * *

De underrättelser, som finnas om kyrkliga reaktionsförsök i de öfriga danska stiftet, äro tämligen sparsamma. Om biskopen i Roskilde berättas visserligen i Klagoskriften mot Danmarks biskopar, att han "förföljt det heliga evangelium och Guds ords predikanter och dem, som Guds ord hafva lärt"³; men man får ej fästa för mycket afseende vid en sådan allmän beskyllning i en tendensskrift, hvilken särskildt mot Joakim Rönnov är mycket häftig. Det är ej gärna tänkbart, att den man, som gifvit Hans Tausen tillåtelse att predika i själfva Köpenhamn, och som hade en så tvetydig religiös ståndpunkt, kan ha gjort några allvarligt menade försök att komma den protestantiska läran till lifs. Däremot är det fullt öfverensstämmande med hans lidelsefulla och härsklystna natur, att han kunnat förfölja fripredikanter, som ej underkastat sig hans biskopliga myndighet, såsom då han lät prygla och med kallt vatten öfverslä en präst, därför att denne låtit inviga sig till ämbetet af den bekante Hans Olofsen Spandemager.⁴ — Angående domkyrkan i *Viborg* bestämde recessen af den 3 juli uttryckligen, att den skulle restitueras. Detta lyckades biskopen, Jörgen Friis, dock ej att få genomfördt, trots försök, enär, utom borgerskapet,

1 Enligt följande anteckning i Malmö rådhusarkiv: "Peter Ridder står till rätta på Malmös byting, dit han blifvit hänvisad af riksrådet, som för någon tid sedan varit samladt i Lund, för några ord och tal, som herr Per Porse sade sig ha hört af honom i Meinert Hareckes hus i Malmö, nämligen att Malmö skulle vara i förbund med Lybeck "saa at hues offuer gaar then ene, thet schall oc then andenn offuer gaa", hvilket Peter Ridder förnekade. Måndagen efter allhelgona dag (3 nov.) 1533. *Register öfver danska tiden. K.*

2 *Paludan - Müller, Aktstykker*, I: 38.

3 *Monum. hist. dan.*, I: 165 — 66.

4 A. a., s. 166.

äfvén domkapitlet i Viborg till en del var luterskt. På landsbygden hade Jörgen Friis något bättre framgång, så att han på åtskilliga ställen synes ha tagit kyrkorna ifrån deras luterska präster.¹

---

¹ *Ny kirkehist. Saml.* V. 568, 570, 725; 722, 726 (A. Heise, *Kirkelige Forhold i Viborg Stift.*)

IV.

Kristoffer af Oldenburg och den danska kyrkan.

Grefve Kristoffer af Oldenburg, hvilken natten mellan den 22 och 23 juni med sina trupper landsteg på Själland,¹ var såsom yngre son af en tysk småfurste tidigt bestämd för den kyrkliga banan och innehade kanonikat både i Köln och i Bremen, liksom han långt efter Grefvefejden synes ha aspirerat på Bremens ärkebiskopsstol. Icke desto mindre var han protestant, till och med en smula lutersk teolog, så att han ifrigt studerade Melanktons "Loci communes" — jämte det att han på sina krigståg förde Homerus med sig.² I ett fördrag mellan honom och lybeckarna, hvilket antagligen ingicks i maj månad, förbundo sig de senare att icke handla eller företaga något emot Guds ord och evangelium. Från Kristoffers sida finnes ingen motsvarande förpliktelse,³ men det är en själfklar sak, att hans ankomst till Danmark måste åstadkomma protestantismens fullständiga frigifvande inom de områden, han vann. I Köpenhamns förnämsta kyrka, Frue Kirke, som katolikerna ensamma innehafte alltifrån november 1531, upprättades redan den 2 juli evangelisk gudstjänst.⁴ Staden hade då ännu icke öfvergått till Kristoffer. Då detta skedde, insattes bland villkoren, att borgarna "skulle och

¹ Knudsen, Joakim Rønnov, s. 170 (bref från Johan Urne den 23 juni).

² G. Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullemvever, II: 19. F. v. Alten, Graf Christoff von Oldenburg, s. 97.

³ Två fördrag ha iugåtts mellan Lybeck och Kristoffer. Af det första finnes endast Lybecks förpliktelsebref kvar; af det andra, sannolikt ingånget den 3 juni, blott Kristoffers, men där saknas alla bestämmelser om religionen. *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 262 — 64. Waitz, a. a. II: 259 — 61; jmf. s. 37 o. f., s. 262.

⁴ H. F. Rørdam, *Kjöbenhavns Kirker og Klostere*, s. 77 — 78.

måtte blifva vid den luterska lärdomen och Guds rena och klara ord."¹

Omedelbart efter landstigningen på Själland drog grefven till Roskilde. Hans trupper ödelade och plundrade biskopsgården Bistrup samt Harritsborgs slott, hvilket Joakim Rönnov innehade i förläning.² Grefven kungjorde för Roskilde domkapitel, att Rönnov — som vid underrättelsen om den lybska flottans ankomst begifvit sig till Köpenhamn för att där vidtaga försvarsanstalter — var afsatt från sitt ämbete, men lofvade kapitlet fritt val af ny biskop enligt gamla privilegier och sedvänjor. Domkapitlet skref då till Joakim Rönnov och bad honom att före den 6 juli på aftonen förhandla med grefven. I bref till kapitlet af den 4 juli lofvade han att så göra.³ Förhandlingarna fingo emellertid en oväntad utgång, idet att Rönnov "på grund af stort trångmål, nöd och lifsfara" förmåddes att afstå Roskilde stift och biskopsdöme. Gustaf Trolle blef i stället utsedd till biskop men fick strax åter afstå värdigheten, innan han ännu kommit i besittning af stiftet. Joakim Rönnov försonade sig nämligen med Kristoffer, då denne hållit sitt intåg i Köpenhamn, och återfick stiftet, mot det att han till grefven utbetalade 2000 renska gyllen och 4000 danska mark (hvilken utgift i verkligheten öfverflyttades på domkapitlet, därigenom att detta gaf Rönnov Solte slott och län m. m. i pant).⁴ Äfven domkapitlet fick utreda en penningssumma för att erhålla bekräftelse på sina privilegier.⁵

På Fyen utbröt i midten af juli månad en upprorsrörelse, riktad mot adel och andliga. Svendborgs borgare brände biskopens fasta slott Örkel samt intogo och plundrade själfva biskopsgården i Odense.⁶ Biskopen, Knud Gyldenstjerne, har antagligen nu flytt från Fyen. Häraf begagnade sig Kristoffer för att hålla

¹ *Hvitfeld*, a. a., bl. H11 (foliouppl. II: 1421). Den 10 juli hade Köpenhamns borgare förklarar sig villiga att upplåta staden åt Kristoffer, den 16 höll han sitt intåg där. *Nye d. Mag.*, V: 129 och *Hvitfeld*, a. st.

² *Skibbykrönikan*, *Monum. hist. dan.*, I: 103. *Knudsen*, a. a., s. 108 o. f. Jmfr s. 44.

³ *D. Mag.*, III: 72.

⁴ Kapitlets bref af 28 aug. *Knudsen*, a. a., s. 171. *Skibbykrönikan*, *Monum. hist. dan.*, I: 105.

⁵ Kapitlets bref till Kristoffer af 28 okt. *Nye d. Mag.*, V: 142.

⁶ *Hvitfeld*, a. a., bl. K11 (foliouppl. II: 1428).

Gustaf Trolle skadeslös för det så hastigt förlorade Roskilde stift. Den 1 augusti skref han till domkapitlet i Odense en begäran, att det skulle taga Gustaf Trolle till biskop. Det skedde, och denne innehade sedan stiftet i tio månader, men sedan han vid Öxnebjerg blifvit tillfångatagen, kom Knud Gyldenstjerne tillbaka.¹

Sedan Kristoffer blifvit herre öfver östra Danmark, vidtog en omfattande beskattning af kyrkor och prästerskap. Den 4 september har grefven för Hindsgavl och Hagenskov län på Fyen påbjudit en skatt att erläggas af kyrkoherdarne och af "kaplaner som sitta i kyrkoherdars ställe", så att hvarje sådan skulle betala 10 mark och dessutom ytterligare 10 mark för hvarje kyrka, han hade under sig; "sognedegnene"² hade att gifva 4 mark hvar. Skatten skulle vara betald före den 28 oktober.³ Att denna beskattning gällt hela det i Kristoffers våld varande Danmark är i sig själf antagligt och bestyrkes dessutom af ordalagen i brevet till prästerna i Hindsgavl och Hagenskov, då Kristoffer där säger sig ha bedt "om hjälp och tröst till den mene man här i riket, som oss tillhandagången är."

Under Fredrik I:s dagar hade sockenkyrkorna fått släppa till det mesta af sina dyrbarheter, men dom- och klosterkyrkor hade hittills skonats. Nu kom också deras tid. En östdansk herrelag samlades i oktober i Köpenhamn, och rådet beviljade där en omfattande beskattning af såväl domkyrkor som kloster. Den 14 oktober utgingo påbud härom till alla de östdanska landen. Af domkyrkorna i Lund, Roskilde och Odense begärdes allt silfver, som i dem funnes, med undantag af några få kalkar, som finge behållas för gudstjänstens behof. Antagligen har alldeles samma fordran framställts till klostren, att döma af det bevarade brevet till riksrådet Anders Bilde, hvilken som förlänings-

1 *D. Mag.*, II: 68. *Ny kirkehist. Saml.*, III: 497. A. Heise, art. Knud Henriksen Gyldenstjerne i *Dansk biogr. Lexikon*.

2 Det vore missledande att öfversätta med "klockare". "Sognedegnen" skulle kunna läsa och sjunga latin; endast studenter borde tagas till sysslan.

3 *Vedel - Simonsen, Fyens Vilkaar i Grevens Feide*, s. 89 - 90. Förmodligen afser det af *Paludan - Müller i Grevens Feide*, I: 301, noten, omtalade kvittot på 93½ mark just denna skatt. Mogens Gyldenstjerne innehade 1534-35 Hindsgavl och Hagenskov som län af grefven. *K. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd*, s. 34 o. 35.

innehafvare af Dalby kloster anmodades utlämna allt af guld, silfver och klenoder, som i klostret funnes, med undantag af fem kalkar.¹

Dyrbarheterna måste genast utlämnas. Den 2 november fick Lunds domkapitel kvitto på 2032 lod silfver, "som blef af domkyrkan uttaget med kors, kalkar, helgedomskar och andra saker".² Från Roskilde blef bytet ej så stort. I ett mångordigt latinskt bref af den 28 oktober ursäktade sig kapitlet, att det ej kunde skicka mer än 16 kalkar jämte vissa andra silfversaker; genom flera slags vedervärdigheter, äfven stöld, hade det öfriga gått förloradt. Men i själfva verket lära de vördiga fäderna ha inmurat det mesta i sakristian, därifrån det 1563 framdrogs och då kom Fredrik II väl till pass.³ Från domkyrkan i Odense erhöll grefven 800 lod silfver, hvarjämte han genom ett nytt bref af den 18 oktober utkräfd 1000 mark i penningar af samma kyrka eller kloster.⁴ Dessutom ha biskoparne, åtminstone Torben Bilde och Joakim Rönnov, måst utbetaala stora summor — detta i samband med de skatter, som världsliga rådet och adeln åtog sig vid herredagen.⁵

1 I den på kungl biblioteket i Köpenhamn förvarade afskriften af registratret "*Lunde domkyrkas brev och skrifter*" finnes härom följande, hittills, så vidt jag vet, otryckta anteckning: Herr grefve Christoffers befallnings bref till vicarierna i Lunds domkyrka insändt, det dhe effther Danmarks rikets råds råd, skulle alt det søif och guld som domkyrkeian ägde, ware sig hwad det wara wille, det skulle skickas till Danmark der med att befrija konung Christiern uthur sitt fengsel. Detta påbud skickades kring alla kyrkior och closter i Skåne, Säländ, Fyen och Småland (= de mindre öarna). Dat. Kiöpenhamn ipso die Calixti martyris, som är d. 14 oct. *Ny kongelige Samling, 725 d.*, bl. 63 verso. (afskr. efter original i sv. riksark.). Om Dalby, Roskilde och Odense: *Nye d. Mag.*, V: 140, 142. *D. Mag.*, II: 68.

2 *Lunde domkyrkas brev*, bl. 64.

3 *Nye d. Mag.*, V: 142. *Paludan-Müller, Grevens Feide*, I: 299.

4 *D. Mag.*, II: 68. Domkapitlet i Odense utgjordes af kapitelbröderna vid S:t Knuts benediktinerkloster därstädes, och domkyrkan var således klostrets kyrka. *J. B. Daugaard, Om de danske Klostre i Middelalderen*, s. 289. Möjligen tyder uppgiften om "1000 mark danska af S. Knuts kloster" därpå, att en allmän penningsskatt pålagts klostren, i likhet med hvad Kristian III sedan gjorde.

5 Bref från Gustaf Vasa 12 dec. 1534, *Paludan - Müller, Akestykker*, I: 251. Gustaf uppger, att Rönnov och Torben Bilde betalat 12000 mark hvardera. Jmfr *Hvitfeldt*, a. a., bl. L iv verso (foliouppl. II: 1434).

Emellertid har Kristoffer — själf i någon mån en kyrkans man — icke varit prelaterna personligen obenägen, liksom han öfver hufvud taget, så långt han kunnat, sökt vara stormännens vän.¹ Det ser till och med ut, som om han hållit prelaterna om ryggen gentemot de ifrigare luteranernas yrkanden. Så heter det i ett bref, som höfvitsmannen på Bohus, Klaus Bilde — en broder till ärkebiskopen Torben Bilde och liksom hela sin släkt tillgifven den gamla läran —, den 20 november 1534 skref till ärkebiskop Olof i Trondhjem, att oenighet uppstått mellan grefven och lybeckarna, emedan grefven icke ville "afskaffa och förtrycka all öfverhet, både andlig och världslig".²

I detta förhållande skedde dock en ändring, när den skånska adeln affallit från Kristoffer och särskildt efter slaget vid Hälsingborg den 13 januari 1535, då befälhafvaren på Hälsingborgs slott, den gamle Tyge Krabbe, midt under drabbningen förrädiskt gjorde gemensam sak med den affallna adeln och de med denna förenade svenska trupperna. Då underrättelsen om dessa händelser nådde Köpenhamn, uppstod där en häftig förbittring. Redan före slaget hade den själländska adeln börjat vidtaga åtgärder för sin säkerhet. "Biskopen af Roskilde och flera andra af adeln ha samlat sig inom några slott, befäst och försatt dessa med förråd i afsikt att där skydda sig," heter det i ett bref från Köpenhamn af den 8 januari. Brefskrifvaren — Albrekts af Mecklenburg till Danmark öfversände kansler — väntar på, att Jörgen Kock skall återkomma från Skåne. När detta skett, skulle herr "Omnes" (folket, allmänheten) uppväckas och riksrådet, det ogräset, utrotas.³

När sedan Tyge Krabbes förräderi blef bekant, utbröt på Själland en våldsamt demokratisk rörelse, som Kristoffer icke kunde hindra, och af hvilken han begagnade sig till egen vinning.⁴ Herrarne, såväl andliga som världsliga, fördes fångna till

1 *D. Schäfer, Geschichte von Dänemark*, IV: 267.

2 *Diplomatarium norvegicum*, VIII: 770.

3 *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 311.

4 Om Kristoffers förhållande till upproret, se *Paludan-Müller, Grevens feide*, I: 372, första noten, samt s. 375 — 76. I ett af skånska riksråden den 3 maj 1535 skrifvet bref, hvilket dock afser att smicka och vinna grefven, säges det, tydligt med afseende på detta uppror, att det ej skulle ha handlats så okristligt med

Köpenhamn eller Malmö, bland andra abboten af Sorö och priorn i Antvorskov.¹ Deras slott och gårdar plundrades. "Herr Omnes är öfverallt på Själland i rörelse, slår ned på riksförrädarna, tager till fånga och bränner, gör det bästa han kan och vill helt utrota ogräset", heter det i ett bref den 20 januari.² Hertig Albrekt uppmanades i ett annat bref af samma dag att hjälpa och bevilja den menige man att förjaga och utdrifva biskopar, abboter och adel.³ Adeln försökte ej att göra motstånd. Blott om två af Joakim Rönnovs slott, Dragsholm och Hjortholm, berättas det, att de blefvo föremål för en formlig belägring af Kristoffers folk. Dragsholm försvarade sig tappert, så att grefven till slut måste upphäfva belägringen. Däremot gaf sig Hjortholm den 1 maj.⁴

---

riksrådet och adeln, om Kristoffers egen person hade fått råda och han själf varit rörelsen mäktig. *F. C. Dählmann, Geschichte von Dänemark*, III: 401. Jmfr *Puladan-Müller, Grevens Feide* I: 394.

1 *Paludan - Müller, Aktstykker*, I: 324, 330—31.

2 A. a. I: 324. Jmfr s. 316: "Se synt ytzunt vnuud sokenn all denn adel, denn se auerkamenn konnen."

3 A. a. I: 320.

4 A. a. I: 331, 341, 361; jmfr *Schäfer*, a. a. IV: 275. *Waitz*, a. a. II: 403. *Hvitfeld*, a. a., bl. O (foliouppl. II: 1441). Om plundring af kloster och adelsgoods i Halland på våren 1535, se *Schäfer*, a. a. IV: 293.

V.

Albrekt af Mecklenburg och kyrkofrågan.

Jörgen Wullenwever har knappast på allvar kunnat tro, att Lybeck af egna krafter skulle gå segrande ur kampen om Danmark. Till några förtrogna vänner i Köpenhamn och Malmö har han (antagligen, och senast, i juli 1534) skrivit, att det vore rådligast, att man slöte sig till någon stor potentat, som hade herrar och vänner bakom sig, och hvilken man äfven gjorde till öfverhufvud för Kristoffer, till dess Kristian II blifvit befriad.¹ Lybeck har också under sommaren 1534 underhandlat med Henrik VIII i England, Johan Fredrik i Sachsen och hertig Albrekt af Mecklenburg. Samtliga dessa furstar ha nämnts som kandidater till den lediga danska tronen, och vid alla underhandlingarna har öfverensstämmelse i fråga om religionen förutsatts eller fordrats. Inför Johan Fredrik betonade Wullenwever starkt, att den gemensamma kärleken till evangelium förbunde Sachsen och Lybeck, och då kurfursten verkligen lyssnade till Lybecks formliga anbud om den danska konungakronan, angaf han som skäl önskan att kunna utbreda Guds heliga ord.² Henrik VIII uppställde själf bland sina fordringar, att Lybeck skulle godkänna hans nya kyrkliga ståndpunkt.³ Stora svårigheter vållade däremot religionsfrågan i förhandlingarna med Albrekt af Mecklenburg.

I motsats till sin broder Henrik var Albrekt en ifrig katolik,⁴ och han borde således ha synt Lybeck vara en föga lämplig bundsförvant. Att han likväl kom i fråga, har förmodligen

¹ *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 128. Jmfr ock *Waitz*, a. a. II: 66—68.

² *Waitz*, a. a. II: 81, 85.

³ A. a. II: 321; *Paludan - Müller*, a. a., I: 269.

⁴ *Waitz*, a. a. II: 12; *Schäfer*, a. a. IV: 252.

berott därpå, att han själf tidigt vändt sina tankar mot Danmark och äfven hade sympati för den fångne konungen.¹ Hertigen var gift med dennes systerdotter Anna, dotter till kurfurst Joakim af Brandenburg. Möjligen är det svärfadern, som gifvit anledningen till Albrekts första förhandlingar angående Danmark. Den 11 september 1533 tillskref honom nämligen kurfurst Joakim ett bref om tronledigheten och partisplitet i Danmark. Joakim framhöll, att biskoparne och andra prelater samt äfven många af öfriga stånd ville ha en konung, som hölle sig till den gamla kristliga tron, medan ridderskapet ville hafva en af den nya sekten, och han uppmanade Albrekt att hos några biskopar, prelater och riddersmän föreslå hans yngre son Johan till konung. Albrekt borde därvid hos prelaterne särskildt betona, att kurfurstens, hans land och folk ännu höllo sig till den gamla kristliga ordningen.² Albrekt har också samma höst satt sig i förbindelse med de inflytelserikaste prelaterne i Danmark, vare sig detta skett för att tillmötesgå svärfaderns önskningsar, eller han redan nu haft egna syften. Ett Albrekts bref af den 12 december till Joakim Rönnov visar, att han då redan mottagit ett bref från denne, och Albrekt säger sig samtidigt skola skrifva till biskopen i Århus samt ärkebiskopen i Lund "de strenua observatione veteris religionis", en sak, hvarom Rönnovs nu med brefvet återvändande sekreterare kunde ytterligare berätta.³ Skrifvelsen till Ove Bilde är icke kvar, så vidt jag vet, men däremot brefvet till ärkebiskopen, hvilket är af den 15 december. I detta uttalar hertigen sin glädje öfver att Torben Bilde, såsom säkra underrättelser sagt honom, ihärdigt skyddar den gamla religionen i sitt stift, och han beder honom oförskräckt fortgå på den sålunda be-trädda vägen.⁴

Långt fram på våren 1534 har Albrekt underhandlat med de danska stormännen af katolska partiet. Den 15 april dagtecknade han skrivelser till biskop Ove Bilde⁵ och riksrådet Anders Bilde. I samma syfte har han också tillskrifvit Torben

1 *Paludan - Müller*, a. a., I: 6—7.

2 A. a. I: 21.

3 A. a. I: 29 — 31.

4 A. a. I. 31.

5 A. a. I: 72.

Bilde, Joakim Rönnov, Tyge Krabbe, Hans Bilde och Johan Urne. Brevet till Anders Bilde finnes kvar. Det innehåller uppmaningar att inträda i ett förbund, som ingåtts mellan några af de yppersta och mäktigaste kurfurstarne i Tyskland till den gamla religionens försvar mot luteranerna och andra sekter, samt att motsätta sig hertig Kristian, hvilken förmodades vilja med våld göra sig till Danmarks konung.¹ I brevetts fortsättning omtalas, att hertigen i samma syfte tillskrifvit de öfriga ofvan uppräknade stormännen. Ingen af dessa torde dock ha haft lust att ingå på Albrekts äfventyrliga förslag. Joakim Rönnov sköt svaret ifrån sig till Ove Bilde, och denne lofvade under många artiga ord att hänskjuta ärendet till den herredag, som skulle stå i Köpenhamn vid s:t Hans tid.²

Intet af de bevarade breffen tyder på, att Albrekt framställt sig själf som tronkandidat. Men möjligen har man i ett senare bref bevis för att så skett. Den 8 januari 1535 skrifer Albrekts kansler Joakim von Jetzen från Köpenhamn till sin herre, att biskopen i Roskilde offentligen på Köpenhamns rådhus uppläst ett bref, han fått från hertigen, hvarvid han yttrat: "Sen här, käre borgare, den gudsfjenden viljen I ha till regent, och så har han skrifvit till mig, att om jag vill hjälpa honom till regering, så skall han åter upprätta den papistiska läran och undertrycka Guds ord".³ Äfven Jörgen Wullenwever omtalar detta uppträde några dagar senare.⁴ Det vanliga antagandet är, att hertigen vid nyåret 1535 på nytt tillskrifvit Joakim Rönnov.⁵ Att så varit förhållandet, framgår dock ingalunda med bestämdhet hvarken af kanslerns eller Wullenwevers uttalanden och förefaller i sig själf otroligt. Det synes mig därför ganska sannolikt, att det af Rönnov upplästa brevet just tillhört de ofvan omtalade förhandlingarna.

Albrekt har redan före utgången af år 1533 ägt kännedom om lybeckarnas planer att befria Kristian II,⁶ men tydligen har

¹ *D. Mag.*, II: 100.

² Rönnovs och Bildes svar af 15 och 18 maj. *Paludan - Müller, Aktstykker*, I: 67, 72.

³ *A. a. I*: 310.

⁴ *A. a. I*: 315.

⁵ *Schäfer*, a. a. IV: 263. *Waitz*, a. a. II: 193.

⁶ *Paludan-Müller*, a. a. I: 38.

han först fram på våren 1534, då förhandlingarna med de danska katolikerna visade sig ej leda till något, anknutit närmare förbindelser med Lybeck. Han var sedan gammalt Nederländernas och kejsar Karls vän,¹ och ännu den 15 februari 1534 har han, under förklaring att han som tysk furste ej kunde bistå dem, som handlade emot kejsaren, vägrat gifva lejd åt d:r Johan Oldendorp, syndikus i Rostock, hvilken utsetts att föra Lybecks talan vid de till samma tid i Hamburg utsatta fredsförhandlingarna med Nederländerna.²

Vid den tid — midten af maj —, då Kristoffer af Oldenburg lät sin här inrycka i Holstein, finna vi emellertid, att hertigen redan gått öfver på Lybecks och dess bundsförvants sida.³ Under de förhandlingar, som följde, visade han sig ganska angelägen att få vara med i företaget,⁴ och redan i början af juni synes han ha föreslagit att få Danmark som lön. Denna begäran afvisades i så fall snävt af Wullenwever,⁵ men underhandlingarna voro under hela juni mycket lifliga,⁶ och snart ha de äfven från Lybecks sida byggts på den förutsättningen, att Albrekt skulle erhålla Danmark. Den 5 juli afsändes Johan Oldendorp — nu i Lybecks tjänst — jämte rådsherren Helmeke Dannemann till Mecklenburg och Pommern för att underhandla med Wismar, Rostock och Stralsund samt med hertig Albrekt.⁷ Den 14 (eller 21) juli skrifver Wullenwever om "de bewuste handel", angående hvilken sändebuden hade befallning att öfverenskomma med hertigen,⁸ och den 21 juli skrifver han, att åt sändebuden gifvits "gantze vullenkamenn macht und gewalt" att förhandla med denne, hvarför hans egen personliga närvaro, som Albrekt önskat, vore onödig.⁹

1 Så t. ex. varnade han 21 febr. 1533 regentinnan i Nederländerna för Lybecks fientliga afsikter mot de holländska fartygen i Östersjön. A. a. I: 1.

2 A. a. I: 46—48. Jmfr *Waitz*, a. a. I: 232—34.

3 *Paludan-Müller*, a. a. I: 68—69.

4 *Waitz*, a. a. II: 65, texten och not 2.

5 *Paludan-Müller*, a. a. I: 90.

6 A. a. I: 89, 90, 92, 98—100. Jmfr *Waitz*, a. a. II: 278—79.

7 A. a. I: 103—04. *Waitz*, a. a. II: 68—73.

8 *Paludan-Müller*, a. a. I: 109.

9 A. a. I: 114.

Mellan den 21 och 27 juli ha dessa underhandlingar ägt rum, och ett fördrag har aftalats, enligt hvilket Albrekt som lön för det bistånd, han gäfvit lybeckarna, skulle erhålla Danmark, under Kristian II:s tid som gubernator och regent och efter hans död som konung.¹ När Oldendorp och Helmeke Dannemann återkommit till Lybeck, har emellertid rådet ej velat ratificera fördraget utan har bedt Albrekt skicka sändebud för nya underhandlingar (27 juli).² Det är klart, att Wullenwever på denna tid, då Kristoffer ännu hade stor framgång i Danmark och underhandlingarna med Henrik VIII och Johan Fredrik af Sachsen som bäst pågingo, under alla förhållanden måste tveka att definitivt förbinda sig med Albrekt. Men tydligt är, att äfven religionsfrågan utgjort ett afgörande hinder. Wullenwever själf synes ha varit en varm anhängare af den protestantiska läran, och reformationens ifvern var så stark både i Köpenhamn och Malmö och i Lybeck, att ett förbund, som afsåg att göra Albrekt till Danmarks regent, ovillkorligen måste förutsätta samverkan till reformationens bästa.³

Albrekt hade tydligen ifrigt hoppats, att fördraget skulle gå i fullbordan, och då han i stället erhöll rådets afböjande svar, tillskref han såväl Jörgen Wullenwever som underhandlarna Oldendorp och Helmeke Dannemann samt Markus Meyer om orsakerna.⁴

I brevet till Wullenwever klagade hertigen öfver att rådet i Lybeck gjort ändringar i hvad det redan hade öfverenskommit med honom. I sitt svar säger Wullenwever undvikande, att han ej kan erinra sig något sådant. Men af fortsättningen framgår, att tvistefrågan gällde religionen. Han bad Albrekt erinra sig, att evangelium måste medtagas i de omtalade artiklarna,⁵ och att det därför utan tvivel var omöjligt att fullborda dessa

¹ Att en öfverenskommelse verkligen blifvit gjord, visa breven n:r 73, 79, 80, 81 samt framför allt 88 i *Paludan-Müllers Aktstykker*, I (s. 120, 130, 131, 132, 143).

² A. a. I:121.

³ Något, som Wullenwever framhåller i brevet till Albrekt af den 30 juli och ännu starkare den 4 augusti. A. a. I: 129, 144.

⁴ Samtliga ha svarat den 31 juli. A. a. I:130—132.

⁵ "dat Euangelium stets will vnvthslatenn (unausgeschlossen) synn."

artiklar, af hänsyn både till allmänheten i Lybeck, Köpenhamn och Malmö och till hela Danmarks rikets invånare. Äfven Johan Oldendorps och Helmeke Dannemanns svar bestyrka, att det fattades något å Albrekts sida i afseende på religionen, samt uppmana honom att härom gifva tillfredsställande förklaring.¹

Ännu skarpare framhålles den religiösa meningsskiljaktigheten i Wullenwevers bref till hertigen den 4 augusti. Det heter där, att han och rådet väl finna, huru det ännu felas mycket i hufvudstycket och första artikeln, som rör Guds ord, och som är grundval för det hela. "Det skall vara det första och måste vara det första och är också ett rätt hufvudstycke i denna påbörjade fejd näst konung Kristians befrielse. Och sannerligen skall hvarken Köpenhamn eller Malmö låta förmå sig till något af någon furste på jorden, utan att han är evangelium i grund tillgifven och äfven har bevisat detta i handling. Därför utan står intet löfte till att gifva, ej heller i denna stad Lybeck, hvilket jag förut sagt och ofta förmanat eders nåd."²

Om de fordringar angående religionen, hvilka Lybeck ställt på hertigen, gifves underrättelse i det i Paludan-Müllers Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens tid tryckta s. k. andra utkastet till öfverenskommelse mellan Lybeck och hertigen. Fordringarna äro följande.

1. Albrekt skall såväl i Mecklenburg som i Danmark rent, klart och oförfalskadt låta predika och upprätthålla Guds ord och evangelium emot papisternas ogrundade lära samt helt och hållet afskaffa de mot evangelium stridande bruk, som ännu kunna finnas i dessa länder.

2. Om Albrekt till den katolska lärans skydd ingått något förbund, skall detta upphöra i och med afslutandet af detta fördrag.

3. Albrekt skall ingå i det evangeliska förbundet i Tyskland eller åtminstone förplikta sig att efter förmåga hjälpa och

¹ I Markus Meyers svar förekommer intet om religionen. Han söker förklara Lybecks beteende därmed, att rådet skrifvit till Kristoffer men ännu ej fått svar.

² *Paludan-Müller*, a. a. I: 144. Äfven den 11 augusti skrifver W., att det å Albrekts sida brister i fråga om religionen. A. a. I: 156.

beskydda Lybeck och de vendiska städerna mot alla anspråk för religionens skull och att ej öfvergifva städernas invånare, om de därför angrepes.¹

Tydligt är det den första af dessa punkter, som striden förnämligast gällt. Wullenwever skrifver upprepade gånger, att det felades något i fråga om den *första artikeln*, och detsamma bekräftas af Oldendorp och Helmeke Dannemann.²

Under hösten 1534 mörknade utsikterna för Lybeck. I september lägrade sig en stark holsteinsk här utanför dess murar, den 10 oktober fick Kristian en bro färdig tvärs öfver Trave nedanför Lybeck, hvarigenom staden helt och hållet afskars från förbindelsen med hafvet på denna led,³ och den 1 oktober hade Johan Fredrik gifvit formligt afslag å Lybecks anbud.⁴

Under dessa omständigheter kommo underhandlingarna med Albrekt åter i gång. Att börja med sökte lybeckarna vinna honom genom att som lön erbjuda Sverige, hvilket skulle "befrias" från konung Gustafs tyranni; därvid de i afseende på religionen i hufvudsak framställde sina förra fordringar, så att hertigen nu för Sverige och Mecklenburg skulle förbinda sig till detsamma som tidigare för Mecklenburg och Danmark.⁵ Underhandlingarna framskredo så långt, att lybeckarna den 10 oktober hade ett fördragsutkast i deras och de förbundna vendiska städernas (Rostock, Wismar och Stralsund) namn fär-

1 *Paludan-Müller, Aktstykker*, 1: 285.

2 A. a. I: 129, 131—32, 144.

3 A. a. II: 42. *Waitz*, a. a. II: 135. Jmfr *Paludan-Müller, Grevens Feide*, I: 278.

4 *Waitz*, a. a. II: 316—17.

5 *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 281—84. Aktstycket är odateradt. *Paludan-Müller* hänför detsamma till förhandlingarna i juli (s. 284, anm.) *Waitz* hänför det däremot till dessa underhandlingar i oktober (*Waitz*, a. a. II: 336—37). I det år 1889 utgifna 6 häftet af *Regesta diplomatica historie danicæ*, II serien, följes *Paludan-Müllers* datering. Att emellertid *Waitz* har rätt, visas bl. a. af de bestämmelser om Johan af Hoya, som aktstycket innehåller. Där säges nämligen, att greve Johan med Albrekts samtycke skulle erhålla Finland, mot det att han blefve bundsförvant i företaget. Detta öfverensstämmer med det fördrag, som Albrekt, greven och Berent von Mehlen ingingo den 16 oktober (*Paludan-Müller*, a. a. I: 207.), medan ett bref af 20 augusti s. å. från Johan af Hoya till Albrekt visar, att dessa två då ännu stodo tämligen främmande för hvarandra (a. a. I: 160).

digt.¹ Albrekts motbref saknas, men att han ej afvisat själfva hufvudförslaget om Sverige som lön, visas af den öfverenskommelse, han den 16 oktober ingick med Johan af Hoya och Berent von Mehlen att tilldela dem vissa områden i Sverige.²

Emellertid har Albrekt ej funnit löftet om Sverige tillräckligt lockande, och lybeckarna ha då skyndat att erbjuda bättre fördelar. Den 12 oktober anmodades han komma till Lybeck, så starkt rustad som möjligt, då den yttersta nöd vore för handen. Och därvid erbjöds honom Danmark, till dess Sverige blifvit eröfradt, hvarefter det skulle stå hertigen fritt att välja hvilketdera riket han ville.³ Det dröjde dock en hel månad, innan man kom till resultat på denna grundval. Lybeckarna måste under tiden vinna de förbundna städerna för det nya förslaget, och samtidigt pågingo de viktiga underhandlingar med hertig Kristian, hvilka ledde till Stockelsdorferfreden.⁴ Den 14 november var man emellertid så nära en uppgörelse, att städerna då hade en ny fördragsurkund färdig, i hvilket de utlofvade att, sedan Kristian II med hertigens hjälp befriats, medverka till att denne blefve herre i Danmark.⁵ Förutsättningen var dock fortfarande, att Albrekt skulle gifva bindande försäkringar om reformationens genomförande i Danmark och i Mecklenburg, något som framgår af ett samtidigt förslag till förpliktelsebref från hertigens sida, hvilket G. Waitz meddelat.⁶ Att hertigen äfven nu gjort svårigheter i detta afseende, visar ett annat, af Paludan-Müller meddeladt utkast till förpliktelsebref för honom.⁷ Där nämnes ingenting

¹ *Waitz*, a. a. II: 337.

² *Paludan-Müller*, a. a. I: 207—09.

³ A. a. I: 200.

⁴ *Waitz*, a. a. II: 140 o. f., 175.

⁵ På samma sätt som enligt öfverenskommelsen i juli: regent och gubernator, så länge Kristian lefde, och konung efter dennes död. Om Albrekt dessförinnan dog, skulle hans äldste son, och i händelse af dennes död, den näst äldste o. s. v. inträda i hans rättigheter. *Paludan-Müller*, a. a. I: 221.

⁶ *Waitz*, a. a. II: 371. Angående de bägge breffvens sannolika samtidighet, se sammastädes s. 370—71.

⁷ *Paludan-Müller*, a. a. I: 290.

om religionen, liksom äfven en annan för Albrekt besvärande punkt, som finnes i det förstnämnda förslaget, där saknas.¹

Utkastet hos Paludan-Müller börjar med orden "Wes sich M. g. her (Mein gnädiger Herr = Albrekt) Jegenn die vonn Lubeck vorschreiben soll" och fortsättes af en redogörelse för hvad städerna å sin sida lofvat ("Wasz sich die vonn Lubeck mit Jren verwanten Jegen m. g. h. herwiderumb verschrieben haben"), hvilken redogörelse ord för ord återfinnes i fördragsurkunden af den 14 november. Man skulle därför vilja tro, att detta är den slutliga öfverenskommelsen, och att städerna således till sist släppt sina fordringar i fråga om religionen. Så torde dock icke vara fallet, utan det sannolika synes vara, att i stället Albrekt gifvit efter, så att det af Waitz återgifna aktstycket verkligen innehåller det sista resultatet af förhandlingarna.² I så fall har det emellertid stannat vid det preliminära aftalet. Hertigen har ej ratificerat fördraget och har ej heller senare kunnat förmås att göra det, hvadan hans hjälpsändningar och slutliga öfverresa till Danmark skedde, utan att något bindande fördrag mellan honom och de vendiska städerna blifvit ingånget.³

Under hand har hertigen dock i mer eller mindre sväfvande ordalag uttalat sin villighet att befrämja reformationen. Så skriftligen till Rostock den 27 december 1534 vid anhållan om ett penninglån (som emellertid vägrades), att han ingalunda ville förbjuda utan tvärt om skydda och handhafva Guds ord och evangelium, liksom hans broder, med hvilken han ingått en förening och upprättat en ordning angående denna sak.⁴ Så också muntligen i februari 1535, då han lofvade att i Dan-

1 Nämligen att hertigen ej skulle få drifva handel i Danmark, ej heller tillåta adeln att göra det. Jmfr härom *Schäfer*, a. a. IV: 263 o. *Waitz*, a. a. II: 195.

2 I fördragsurkunden af 14 nov. säges, att Albrekt lofvat ej ingå något förbund utan städernas samtycke. Denna bestämmelse saknas i det hos Paludan-Müller tryckta utkastet till Albrekts förpliktelsebref, medan det däremot ingår i det af Waitz meddelade. Likaså återger fortsättningen hos Pal.-Müller, om hvad Lybeck och dess bundsförvanter åtagit sig, ej alldeles fullständigt städernas bref af den 14 nov., i det där saknas första och sista punkterna i detta bref.

3 *Waitz*, a. a. II: 384, 386, 387, 412, jmf. 204.

4 A. a. II: 184.

mark låta ske hvad som var kristligt och gudligt, såsom lybeckarna gärna såge det.¹

En verklig svårighet vållade Albrekts katolska ifver honom i början af år 1535. Joakim Rönnov uppläste då Albrekts ofvan, sid. 36, omtalade bref, hvori han erbjudit sig att arbeta för katolicismens återställande, om biskopen ville fört hjälpa honom till tronföljden i Danmark. Allmänheten i Köpenhamn säges ha tagit stor anstöt af brefvet, så att den varit nära att affalla från Albrekt. Dennes kansler von Jetzen samt Jörgen Wullenwever, hvilka bägge då vistades i Köpenhamn, varnade honom därför ifrigt och upprepade gånger att ej visa sina papistiska böjelser.²

Händelserna utvecklade sig också i Danmark på ett sådant sätt, att det måste blifva en nödvändighet för hertigen att undvika allt, som i kyrkligt afseende kunde vara stötande. Vid årsskiftet 1534—35 afföll den skånska adeln från Kristoffer, och detta hade till följd den våldsamma demokratiska rörelse, som ofvan (sid. 32 o. f.) omtalats. Aristokratien måste då med nödvändighet söka sitt stöd hos Kristian III. Motsatserna mellan de stridande blefvo skarpare och klarare: å ena sidan Kristian och stormännen, å den andra Kristoffer, Albrekt och den danska demokratien. Under sådana omständigheter kunde ej finnas utrymme för några katolicerande planer från Albrekts sida, och efter det han i april 1535 ändtligen själf kommit till Danmark, finner man i handlingarna icke något spår af dylika försök.

¹ Waitz, a. a. II: 385. Jmfr också *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 376—77 och *Waitz*, a. a. II: 225—26.

² *Paludan-Müller*, a. a. I: 310, 311, 315, 319—20, 337, 350.

VI. Kristian III och reformationen.

Ännu under maj månad 1534 höll biskopspartiet fast vid tanken att välja hertig Hans till konung,¹ men händelsernas tryck tvang tämligen snart äfven den gamla lärans anhängare att vända sig till Kristian — för så vidt de ännu ägde kvar friheten att välja. Medan det själländska och snart äfven det skånska rådet måste hylla Kristoffer, beslöt det jutska på en sammankomst den 4 juli 1534 i Ry (nära Himmelbjerget) att erbjuda kronan åt hertig Kristian. Några af biskoparne gjorde vid detta tillfälle ifrigt motstånd på den grund att hertigen var luteran, men de tvungos att gifva vika genom den närvarande lägre adelns hot.² Några dagar därefter, den 9 juli, fattade den fyenska adeln ett liknande beslut.³ Äfven skånska rådet har i början af juli månad förklarat sig villigt att antaga Kristian till konung⁴ men hyllade inom kort Kristoffer.

Fullmäktige från rådet och adeln i Jutland och på Fyen reste nu till hertigen, och i Preetz afgafvo de den 17 juli till honom en skriftlig försäkran om sina hufvudmäns benägenhet att välja honom till konung. De begärde, att han snarast möjligt måtte komma in i de västdanska länderna, förrän fienderna öfverföllu dessa. De ville då alla välja och hylla honom, likväl under förutsättning att han utfärdade och beviljade sådana

¹ Ove Bildes bref till hertig Hans af 15 maj och till Eske Bilde af 29 maj. *Monum. hist. dan.* I: 439—43. Jmfr Heise, *Familien Rosenkrantz's Historie*, II: 201.

² *Hvitfeld*, a. a., bl. I verso (foliouppl. II: 1424).

³ *Paludan-Müller*, *Aktstykker*, II: 33.

⁴ *Paludan-Müller*, *Grevens Feide*, I: 228.

recesser, privilegier och friheter, som han nu utlofvat.¹ Det löfte af Kristian, hvarpå här syftas, är dateradt följande dag och synes ha innehållit en förpliktelse att, när han kommit till Danmark och riksrådet anmodade honom, afgifva en konungaförsäkran sådan som hans faders, dock så, att han och riksrådet skulle äga rätt att ändra sådana punkter i denna, som voro olidliga för honom och rikets invånare.²

I augusti begaf sig hertigen till Jutland, till det stora möte af riksråd och adel, borgare och bönder, hvilket sammankallats till Horsens. Där utfärdade han den 18 augusti ett provisoriskt försäkringsbref, samt hyllades som konung. Detta försäkringsbref,³ som till allra största delen handlar om kyrkliga förhållanden och tvister, är ganska märkligt. Efter en hänvisning till det i Preetz gifna löftet om konungaförsäkran före hyllningen heter det, att Danmarks prelater och adel ej nu kunna enas om lydelsen af denna recess. Nöden kräfver emellertid, att hyllningen ej längre uppskjutes, trots det att konungaförsäkran ej kan slutgiltigt fastställas. Kristian utlofvar därför att, när riket åter kommit till ro, göra en sådan försäkran som hans fader — likvisst med samma förbehåll som i reversen af den 18 juli: hvad som i Fredriks försäkran kan finnas olidligt för honom, rådet och adeln vill han afhjälpa "och taga bort och sätta till efter Danmarks råds och några af adelns råd, såsom det kan vara oss, Danmarks rikets råd, adel, meniga riket och rikets inbyggare nyttigast och gagneligast." Omedelbart därefter omtalas, att Kristian förhandlat mellan biskoparne, prelaterna och meniga adeln i Jutland om den tvedräkt, som rådde mellan dem "om tron och alla ceremonier." Rörande dessa tvistefrågor gifvas följande bestämmelser. De gods och ägodelar, som biskopar, prelater och kyrkor nu besitta, och för hvilka de hålla mässor, dagliga tider och andra ceremonier, må de, såvida de fullgöra dessa gudstjänstbruk ("hvilke som det giøre ville"), ha kvar,

¹ *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 111.

² *Aarsberetninger fra Geheimearchivet*, II: 80, noten. Kristians revers af 18 juli är där tryckt efter en skadad pappersafskrift. Just på de rader, som skulle omtala, hvad slags försäkran Kristian hade att gifva, äro blott några få ord läsliga.

³ A. a. II: 79—82, efter original på pergament.

till dess Kristian kommit till en lugn regering och han då med rådet och adeln får gjort en kristlig god förordning därom. Adeln skall till dess också behålla de gods, den nu innehar. Fullkomlig trosfrihet stadgas under denna öfvergångstid. Ingen skulle nämligen få hindra dem, som ville bevara den gamla ordningen och de gamla ceremonierna. Men också de, som ville hålla sig till den "ny Skickelse", skulle äga full frihet. Hvar och en må i trosfrågor förhålla sig så, som han själf ville svara inför Gud. Sockenkyrkorna skulle njuta och behålla rätten af de gods, som de erhållit af adeln, bönder och andra, hvarvid "härligheten"¹ stannade hos den, som sedan gammalt haft den. — Detta är det hufvudsakligaste af denna provisoriska konungaförsäkrans bestämmelser. Hela andan i densamma var sådan, att prelaterna lätt kunde förutse, i hvilken riktning Fredriks konungaförsäkran skulle komma att förändras, då Kristian blifvit obestridd herre öfver Danmark.

Emellertid har Kristian i Horsens, pådrifven af det närvarande borgerskapet, gjort ännu bestämdare uttalanden i protestantisk riktning, såsom man finner af en fordöm i Äbeltofts rådhusarkiv, nu i Viborgs provinsarkiv förvarad samtida pappershandskrift, hvilken J. R. Hübertz 1837 utgaf i ett arbete om staden Århus, men som i öfrigt blifvit ouppmärksam af den historiska forskningen.² Aktstycket anger sig i ingressen såsom "den recess och burspråk, som blef utgifvendag, hertig Kristian vardt hyllad och anammad till konung och herre i Jutland och utvald och utkorad till allt Danmarks rike"; hvar efter följa en del i indirekt form omskrifna bestämmelser af denna proklamation men äfven uppgifter om rent muntliga förhandlingar. Till sist återger handskriften i oratio recta slutet af en af Kristian utfärdad proklamation, antagligen densamma som i det föregående refererats. Trots den högtidliga form, som både inleder och avslutar dokumenter, får detta sålunda ej fattas som ett enhetligt aktstycke. Sannolikt är det en privat uppteckning, som någon af Äbeltofts till hyllningen sända fullmäktige

¹ = "försvaret"; hvarmed följde vissa inkomster. *W. Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15 Århundr.*, s. 497.

² *Bidrag til Skildring af Staden og Kommunen Aarhus. I. Et Blik paa Staden Aarhus og dens almindelige Historie*, s. 105. Här aftr. efter origin. Bil., s. 67.

gjort, och hvare denne hufvudsakligen medtagit sådant, som särskildt intresserade honom och de hemmavarande borgarna. Att skrifvaren haft ett annat, eller kanske flera andra, papper framför sig, och att han skrifvit i hast, synes framgå däraf, att han mot slutet hoppat öfver fyra meningar, hvilka han sedan skrifvit till på baksidan; med ett kors och "verte folium" har han på vederbörligt ställe angifvit deras rätta plats. Öfver hufvud är skrifningen mycket slarfvig.¹

Omedelbart efter ingressen öfvergår aktstycket till bestämmelser om religionen. "Item primo dömde han (Kristian) och Danmarks råd Guds ord vid makt, särdeles i alla köpstäder, såsom borgmästare och borgare till hopa församlade begärt på konungens palats², att samma Guds ord skulle predikas, sjungas och läsas på deras egna danska tunga, som alla kunde förstå, på det att papisters, kättares och andras falska lärdom icke vidare skulle hafva framgång och brukas. Item sade konungen själf personligen med sin egen mun, att om prästen i någon socken, i stad eller på landet, tillsades af allmogen att sjunga danska och han förhärdade sig och ej ville, då finge allmogen bortvisa honom från sig och själf uppsöka en, som det ville göra."

Af det anförda är klart, att det kommit till muntliga förhandlingar mellan Kristian och det församlade folket. Detta har, kanske ängsligt att Kristian för nära förbundit sig med prelaterna, yrkat på försäkringar om religionen. Det är då mycket naturligt, att prelaterna måst finna sig i att Kristian gick längre, än det provisoriska försäkringsbrevet medgaf. Förhållandenas makt dref dem till allt vidare medgifvanden. I Ry hade de gjort motstånd mot Kristians val men måst vika på grund af den lägre adelns hotfulla hållning. I den provisoriska konungaförsäkran af den 18 augusti hade de så i själfva verket måst uppgifva gärdet, ehuru de fått löfte om ett interimistiskt status quo. Nu rubbas äfven detta genom de ofrälse uppträdande. Så mycket mera hänsyn måste tagas till dessas oroliga hållning, som det

¹ Intet datum eller namn anger, när eller af hvem uppteckningen är gjord. Skrifformerna med dess många förkortningar är emellertid den under 1500-talets förra del brukliga. Allt talar för full samtidighet, och derpå tyder också, att Kristian i ingressen kallas för "hertig." Ortografien förräder jutsk dialekt.

² Förmodligen den tribun hvarpå hyllningen försiggick.

kunde befaras, att de eljest skulle följa sina östdanska ståndsbröders exempel och fylka sig bakom Kristian II:s namn: det dröjde i verkligheten icke mera än en månad, innan allmogen i norra Jutland slöt sig till Kristoffer.

Genom de nu gjorda medgifvandena blef det således uttryckligen sagdt, att gudstjänsten i Jutland, särskildt i städerna, skulle vara evangelisk (naturligtvis under förutsättning att församlingen önskade det). Detta "dömde" Kristian och rikets råd. Bestämmelsen påminner ganska mycket om ett stadgande i den af Fredrik I och riksrådet under herredagen 1530 utfärdade stadsordningen, hvilket lydde: "Om Guds ord och evangelium vilja vi, att hvilken som nåden hafver må klarligen predika och offentligt förkunna det för meniga allmogen uti alla köpstäder och annorstädes öfver allt riket, såsom våra undersåtar, köpstadsmännen i Jutland, med all flit af oss begärt hafva."¹ Den gången hade det jutska borgerskapets ombud i Köpenhamn genomdrifvit en alldeles ny bestämmelse, hvarigenom reformationen i städerna ställdes på lagens grund. Hvad de nu i Horsens begärde af Fredriks son var kanske närmast en bekräftelse på detta stadgande från 1530, och rådet kunde svårligen undgå att samtycka. Däremot var det något alldeles nytt, att församlingen skulle äga rätt att afsätta en präst, som vägrade att "sjunga danska", och själf utse en ny, men detta angifves blott som ett muntligt löfte af Kristian personligen, hvilket likväl måste ha stor betydelse under denna oroliga tid, då prelaterna icke ägde något annat stöd än den nye konungen.

I aktstyckets fortsättning omtalas, att Kristian fastställt alla föregående privilegier (städernas?), hvarjämte några bestämmelser af rent världslig art uppräknas. I anslutning därtill förekommer åter ett referat af muntliga förhandlingar. "Item bådo alla köpstadsmän honom, att han ville upphäfva den oredliga tull, som icke var till i konung Hans tid, i allt Danmarks rike. Konungen svarade själf personligen, att han ville ordna på bästa sätt med samma tull." Sedan därefter Kristians hyllning blifvit relaterad och det omtalats, att han gifvit fred åt alla fredlösa, komma på nytt bestämmelser om kyrkan. Det sä-

¹ *D. Mag.* 4 R. VI: 40. *Kolderup-Rosenvinge, Love*, IV: 143.

ges nämligen, att kyrkan skall behålla det jordagods, som henne är gifvet, dock så, att gifvarnas rätta arfvingar må bruka det och däraf gifva kyrkan ledingspenningar eller landgille. Tydligtvis är detta blott en annan redaktion af den förut citerade bestämmelsen i försäkringsbrevet af den 18 augusti, att sockenkyrkorna skulle njuta och behålla räntan af de gods, som de erhållit af adeln, bönder och andra. Stadgandet innebär ingen nyhet, då man från 1527 har ett konungens rättartings beslut, enligt hvilket de gårdar, som kommit till kyrkor och kloster från själfägande bönder, skulle återgå till bondgårdarna, mot att dessa betalade den årliga afgiften. Åtgärden var lika mycket i kronans som i böndernas intresse; den påyrkades 1527 af riksmarsken Tyge Krabbe och motiverades därmed, att såväl böndernas gårdar som kronans rättigheter förminskats.¹ Den hade emellertid ledt till en för kyrkan farlig påföljd, då bönderna på många ställen, både i Jutland och på Fyen, däraf tagit anledning att tillägna sig dylika gårdar utan hänsyn till huru de andliga kommit i besittning af dem.²

Efter detta öfvergår aktstycket till att i oratio recta tala i Kristians namn. Det säges, att Kristian gifvit fyra riddersmäns män i uppdrag att sitta till landsting,³ hvarefter följer en svårbegriplig mening om att dessa inför Kristian svurit sin ed "om store dybe trette ryder mantzs eye, bønnen jord." Vidare inskärpes allmogens tiondeplikt till kyrkan och prästerna. Tionden skulle gifvas "effther then gamble loff". Förmodligen afses härmed den ordning, som i Jutland och på Fyen gällde före 1443, hvilket år ett strängare betalningssätt infördes. Detta senare hade bönderna aldrig kunnat finna sig i, och en af den danska reformationsrörelsens allra första verkningar var, att bönderna, först i Århus stift och sedan på andra håll, ingingo förbund emot tiondegifvandet. Odense recess af 1527 fastslog emellertid 1443 års dom om den nya tionden.⁴ Det var

1 Kungl. bref af 22 aug. 1527, *Ny kirkehist. Saml.*, VI: 147—48.

2 A. a. IV: 32—33.

3 Jep Fris, Jens Huas och Jens Thomessen jämte landsdomaren, enl. det provisoriska försäkringsbrevet.

4 Om tiondefrågan i Jutland 1527, se *A. Heise i Hist. Tidsskrift* 4 R., V: 294 o. f.

ju att vänta, att när den i Horsens samlade allmogen nu framförde sina besvär, också tiondefrågan skulle tagas upp. Kristian gaf då så till vida efter, att man skulle återgå till det äldre betalningssättet. — De två sista punkterna röra uteslutande världsliga angelägenheter och kunde här helt förbigås, om ej den ena innehölle den intressanta uppgiften (hvilken återfinnes både hos Hvitfeld och Krag¹, ehuru i annat sammanhang), att Ove Bilde och Mogens Gjö insattes till ståthållare i Jutland under konungens frånvaro; de skulle äga att "gifva kunglig stämning och döma rätt och skäl, som de vilja försvara för Gud och för oss, till dess vi själfva komma till städes". Hvitfeld förlägger Ove Bildes och Mogens Gjö's utnämning till senhösten, efter Stockelsdorferfreden, och Krag synes göra detsamma. Möjligen syfta dock de båda historieskrifvarna på ett förnyadt förordnande, gifvet efter det Kristians stora här lagts i vinterkvarter i de jutska städerna. De framställa nämligen ståthållarnas uppdrag annorlunda: att sörja för krigsfolkets besoldning och underhåll.

Till sist bör påpekas, att aktstycket slutar med dateringen "vothendaghen effther vor frv dag dyre", medan Kristians försäkringsbref är dateradt "tysdagh næst effther wor frue dag assumptionis". Hyllningen torde således ha försiggått den 19 augusti och ej den 18, som eljest uppgifves. Den senare dateringen har man från en marginalrubrik hos Hvitfeld, som tydligtvis på den grund förlägger hyllningen till den 18, att han funnit detta datum i den provisoriska konungaförsäkran.

Från Horsens reste Kristian tillbaka till Holstein. Sedan freden 18 november slutits mellan honom som herre till Slesvig och Holstein å ena sidan samt Lybeck å den andra,² återvände han i slutet af året till Danmark och vistades en tid i Kolding. På nyåret var Kristian åter i hertigdömena, men i slutet af februari begaf han sig på nytt till Jutland,³ och från denna tid är hans regering af betydlig vikt för de kyrkliga förhållandena. I början af 1535 hä de andliga i Slesvig och

¹ *Hvitfeld*, a. a., bl. L1 verso (foliouppl. II: 1432): "Item hand forordnede Bisp Ove Bilde oc Herr Mogens Gøe til hans Stadholdere vdi Nørre Judland". *Cragii Annales*, s. 68.

² *Paludan-Müller*, *Aktstykker*, I: 226.

³ *D. Mag.* 3 R. IV: 186—87.

Holstein hårdt beskattats, och då Ribe stift omfattade delar af både Slesvig och Jutland, kom denna beskattning att beröra äfven det senare landet. Biskopen har i februari betalt tjugonde penningen af de gods, han och stiftet ägde i hertigdömet, och landbönderna på godsens fingo betala 6 gyllen för hvar plog. Också kapitelsledamöterna ha betalt plogskatt af sitt gods i Slesvig, och antagligen ha de äfven betalt tjugonde penningen.¹ Samtidigt fick Ribe domkyrka lämna ifrån sig allt silfver hon ägde, med undantag af 6 kalkar och patener; klostren och de öfriga kyrkorna i Ribe stad samt kanske också på landsbygden måste likaledes lämna allt, med undantag af en kalk och en paten.²

I mars har ordningen kommit till de öfriga jutska stifteten. Den 8 mars mottog Kristian i Viborg på nytt hyllning af Jutlands ständer, och i sammanhang därmed har rådet beviljat nya skatter, hvilka också drabbade kyrkan.³ Den 10 mars utgingo bref om att hvarje sockenkyrka skulle lämna ifrån sig sitt silfver med undantag af en kalk och en pixis.⁴ Förmodligen ha äfven Århus, Viborgs och Börglums domkyrkor fått lämna ifrån sig sina dyrbarheter, liksom Ribe

¹ *D. Mag.* 3 R. IV: 188—89, V: 37. Enligt Waitz framställning har 20-penningen beslutits på en landtdag i Rendsburg i början af 1535 och lagts på de andligas "gods och inkomster." (*Waitz*, a. a. II: 218—19). Jmfr i motsats härtill *Paludan-Müller, Grevens Feide* I: 398. Plogskatten drabbade icke blott prelaterne utan äfven den öfriga adeln. Att detsamma var förhållandet med 20-pennningen torde framgå af Kristians reversalbref af 22 jan. 1535, a. a. I: 399, noten.

² *D. Mag.* 3 R. IV: 186.

³ Om hyllningen i Viborg, se *Paludan-Müller, Grevens Feide*, I: 401 samt *Waitz*, a. a. II: 402. Brefvet därstädes af Jac. v. Barthen visar, att anledningen till den förnyade hyllningen var bondeupproret i Jutland under hösten 1534. De upproriska bönderna svuro nu på nytt hyllningsed. De öfriga jämte riksråden ha däremot svurit att hålla den ed, de redan gjort. Men hyllningen har också till en del gjorts å det öfriga Danmarks vägnar. I ett kort efteråt skrifvet bref från Kristian till gotländingarna säges: "Danmarks rikets råd uti Skåne, Fyen och Jutland hafva nu äskat, kallat . . . hyllat och svurit oss till Viborgs landsting som deras rätte herre och konung". *D. Mag.* 3 R. V: 27. Enligt v. Barthen ha biskoparne af Fyen och Själland varit närvarande vid hyllningen och hade den senare fullmakt från lundabiskopen i samma sak. Jmfr, Gustaf Vasas bref af 16 mars 1535, hvori konungen uttalar sin tillfredsställelse öfver att Joakim Rönnov begifvit sig till Kristian. *Gustaf I:s registratur*, X: 83—84.

⁴ *D. Mag.* 3 R. IV: 213, V: 33.

domkyrka gjort månaden förut.¹ Alla sockenkyrkor, kyrkoherdar och "sognedegne" skulle betala hälften af sin uppbörd och inkomst och göra denna utbetalning i silfver.² Samtidigt beskattades äfven de jutska klostren, hvilka fingo betala mycket betydande belopp, växlande mellan 3000 och 100 mark för hvarje och med en sammanlagd summa af 18500 mark; dessutom skulle klostren gifva alla "silfverkalkar och kyrkans ornament", som i dem funnes.³ Denna skatt indrefs så raskt, att man redan den 23 mars har ett kvitto å densamma.⁴ Prelaterna ha förmodligen åtagit sig beskattning tillsammans med den öfriga adeln.⁵

Äfven förändringar af annat slag i det kyrkliga besittningstillståndet ha ägt rum. Den 20 mars dömdes helgeandsklostret i Randers af konungens rättarting att återlämna en del till klostret skänkt jord, emedan munkarne ej hållit den gudstjänst, de åtagit sig som villkor för gåfvan. Ove Bilde afstod från två kyrkor, som lågo utanför Randers, och hvilka Kristian med kyrko- och prästgård skänkte till staden.⁶

Öfver hufvud taget har Kristians vistelse i Jutland vid denna tid medfört ett stadgande af den kyrkliga ordningen därstädes. L. Helweg har antagit, att Kristian i Viborg gjort en provisorisk anordning om kyrkoförhållandena i Jutland.⁷ Det synes mig vara alltför obevisadt, att något sådant skett, men säkert är, att Kristian ingripit ordnande i en mängd enskilda

1 Antydning härom möjligen i *D. Mag.* 3 R. V: 120 o. 144, ehuru detta kvitto är af 14 okt.

2 A. a. IV: 213, V: 26 o. 33.

3 A. a. IV: 206. Några af klostren fingo dessutom lämna vissa prestationer in natura, V: 33. — Att beskattningen af klostren verkligen skedde i Viborg, framgår dels af sammanhanget, dels af ett kvitto af 28 aug. 1535 till priorinnan i Mariager. A. a. V: 94—95. — Jfr s. 133.

4 A. a. V: 25.

5 Antydningar därom finnas i a. a. V: 25 o. 55.

6 A. a. V: 23, 28. Därför har Kristian skänkt bort jord, som tillhört svartbrödraklostret i Vejle, (a. a. V: 29), men detta kloster var redan under Fredrik I:s tid öfverlämnat till kronan (*J. P. Trap, Danmark*, 3 Udg. V: 285), och det gällde således nu blott en gåfva af denna. På liknande sätt förhåller det sig med de gåfvor ifrån gråbrödraklostret i Ålborg, som omtalas i *D. Mag.* V: 29 o. 311.

7 *Den danske Kirkes Historie för Reformationen*, II: 1000.

fall. Dock får man icke fatta det så, att särskildt de kyrkliga ärendena skulle ha varit föremål för hans omvårdnad. En mängd rättstvister hade uppkommit under den herrelösa tiden, och från alla håll vände man sig nu till den utvalde konungen för att få målen afdömda. Registraturet "Tegnelser over alle Lande" uppräknar en mängd stämningar, af hvilka de flesta röra världsliga mål men åtskilliga också kyrkan.¹

Bland dessa kyrkliga mål torde de från Viborgs och Börglums stift vara de viktigaste. Biskopen i det förra, Jörgen Friis, hade, såsom förut är antydt,² verkligen gjort reaktionsförsök efter herredagen 1533. Den reformationsvänlige kantorn i Viborg, Nils Friis, stämde nu sin halfbroder biskopen för att ha bemäktigat sig en del under kantorn lydande kyrkogods. Liknande stämning uttogs af prästen Matts Heggelund. Vikarien Jens Nielsen i Viborg stämde biskopen för att denne skilt honom från hans ränta och kyrka.³ Å andra sidan tog biskopen stämning på Matts Heggelund, för det denne med våld slagit under sig tre kyrkor,⁴ hvarjämte han stämde priorinnan i Örslev (Östlöv) kloster för att hon tre gånger tagit sig prior mot biskopens vilja.⁵ I de flesta fall torde utslagen ha fallit till Jörgen Friis nackdel. Angående Jens Nielsen vet man, att han under den följande tiden innehade sin kyrka.⁶ Att biskopen förlorat målet emot Matts Heggelund synes af Klagoskriften mot biskoparne 1536.⁷ Priorinnan i Örslev fick bref på att hon skulle hafva och behålla försvaret för klostret och klostergodset, till dess saken kunde komma i rätta inför konungen och rådet. I händelse af rättstvist om klostrets gods och egendomar skulle Mogens Gjö hafva dessa i försvar.⁸

¹ *D. Mag.* 3 R. IV: 177 o. f.

² Sid. 26—27.

³ *A. a.* IV: 190, 194—96.

⁴ *A. a.* IV: 199, hvarest står, att *Styge Krumpen* stämt Matts Heggelund. Heise gör emellertid sannolikt, att detta är skriffel, och att Jörgen Friis afses. *Ny kirkehist. Saml.* V: 724. noten.

⁵ *D. Mag.* 3 R. IV: 200. Meningen är väl, att hon utan biskopens hörande utsett en föreståndare för klostret, hvilken skulle hafva detta i försvar. Jmfr *Ny kirkehist. Saml.* V: 728.

⁶ *A. a.* V: 726—27.

⁷ *Monum. hist. dan.*, I: 188.

⁸ *D. Mag.* 3 R. IV: 207. Om förhållandena i Viborgs stift vid denna tid

Förhållandena i Börglum stift äro mest af intresse ur den synpunkten, att de visa, huru aktningen för den gamla kyrkliga ordningen var undergräfd äfven hos katolska prelater. Biskopen i stiftet, den ovärdige Styge Krumpen, visar sig ha varit lika hänsynslöst rofgirig gentemot klostren, som någonsin kronan, den värdsliga adeln eller städerna. Här är det konungen, som uppträder som ett klosters beskyddare emot stiftets egen biskop. Nunnorna i Hundslund kloster klagade nämligen, att Styge Krumpen med öfvervåld trängt dem från deras kloster. De begärde därför att få detta tillbaka och att en ärlig adelsjungfru måtte tillsättas som priorinna för dem, samt att biskopen, hans svenner och tjänare skulle hålla sig ifrån klostret. Med anledning däraf utnämnde konungen och rådet ny priorinna samt befallde biskopen att lämna klostret i fred, hvartill denne också samtyckte. Till yttermera visso utfärdade Kristian skyddsbref för den nya priorinnan och klostret.¹

Styge Krumpens förhållande till Hundslund synes ha gifvit anledning till en undersökning om kronans rätt till klostren i Vendsyssel. Den 15 mars kom detta mål före inför konungens rättarting. Å kronans vägnar gjordes anspråk på fyra af dessa kloster såsom varande kronans egendom sedan gammalt. Biskopen erkände genast, att två af klostren, Börglum och Vrejlev, voro kronans, ehuru han erhållit dem i förläning af konung Fredrik. Ö kloster hade fordom tillhört kronan, men biskop Nils Styge hade under konung Hans tid förvärfvat det till stiftet. Om Hundslund däremot förklarade Styge Krumpen, att det alltid varit stiftets förläning, som styrts och regerats af biskoparne i Vendsyssel. Han sade sig därpå hafva bref och bevis, hvilka han dock icke hade till hands. Rättartingets dom blef, att samtliga klostren skulle vara i kvarstad, så att fogdarne hölle inne afkastningen och hvarken till kronan eller

finnas åtskilliga upplysningar i A. Heises afhandling: *Kirkelige Forhold i Viborg Stift, Ny kirkehist. Saml. V: 522 o. f.*

¹ *D. Mag.* 3 R. IV: 217—18. Se ytterligare om Styge Krumpens förhållande till Hundslund kloster Klagoskriften mot biskoparne, hvori äfven säges, att han förjagat nunnorna från Ö kloster, så att blott tre funnos kvar, då biskopen 1536 fängslades. *Monum. hist. dan.* I: 190—91.

biskopen utlämnade denna, förrän saken kommit före på någon herredag i Jutland.¹

* * *

I midten af mars 1535 öfvergingo Kristians trupper till Fyen, den 11 juni vann Johan Rantzau segern vid Öxnebjerg, den 16 i samma månad bemäktigade sig den förenade svensk-danska flottan vid Svendborg en stor del af den lybska sjömakten. Därmed hade Kristian fast fot i östra Danmark. Den 17 juli var han på Själland. I augusti gick han öfver till Skåne och hyllades den 18 vid Lund af skåningarna.² Fien-derne voro inskränkta till några få fasta platser, och Kristian var således i det hela taget nu herre äfven öfver östra Danmark.

För kyrkan medförde detta ännu inga verkningar af principiell betydelse. I Fyens och Själlands stift hade knappast några nämnvärda reaktionsförsök förekommit, sedan herredagen 1533 slutade³; de, som begynts i Skåne, hade genom den utbrutna fejden snart förkväfts. Och Kristoffers kyrkopolitik hade varit en fortsättning af Fredrik I:s, särskildt genom en långt gående plundring af kyrkor och kloster. Man skulle därför lätt på förhand, utan att känna dem, kunna teckna hufvuddragen af Kristians förhållande till kyrkan under den närmaste tiden. De måste blifva: att befordra reformationens framgång, där så kunde ske, att låta de andliga bära sin dryga andel i kostnaderna för krigets fullföljande men att också tills vidare låta den gamla kyrkan bestå. Det senare var en nödvändighet, så länge kriget, där Kristian och stormännen voro naturliga bundsförvanter, varade. Jag skall i det följande söka visa, hur denna politik i praktiken fullföljdes till slutet af Grefvefejden, och skall därvid börja med de skatter, som uttogos af de andliga.

Allteftersom Kristian kom öfver till de olika östdanska

¹ *D. Mag.* 3 R. IV: 219—20.

² *Paludan-Müller, Grevens Feide*, I: 407, 427, 433, 439; II: 165. Den 3 juli hade Kristian i Odense hyllats af Fyenborna, a. a. I: 438. Hyllningen på Själland ägde ej rum förrän den 27 okt. *D. Mag.* 3 R. V: 126.

³ Här kan dock påpekas anteckningen i "Tegnelser over alle Lande" juli—augusti 1535: "Tesliige Jøren Olssen en forskriff till bespen, att hans suenne haffuer tagett hannom syn hest fran oc lader hannom predicke goods o. . . ." Anteckningen afser tydligtvis Själlandsbiskopen. A. a. V: 79.

länderna, upptog han där skatter, dels i silfver, dels in natura, hvarvid dock Själland, som i öfrigt hårdast träffades af krigets tyngd och särskildt torde ha fått släppa till mest i naturaprestationer, att börja med skonades från silfverskatt.

Under sommaren 1535 har sålunda en silfverskatt betalats på Fyen. Vi känna beloppen från några städer¹ samt hela det skattebelopp i silfver, som under sommaren uppbars på Fyen och Langeland, och hvilket uppgick till 41293 lod silfver samt 200 joakimsdaler.² Däremot saknas uppgifter om huruvida och till hvilka belopp kyrkor och präster beskattats, men då i de öfriga östdanska länderna silfverskatt pålades kyrkan, samtidigt med det att lekmännen beskattades, är det troligt, att detsamma skett äfven på Fyen.³

På Själland upptogs att börja med ingen silfverskatt hvarken af lekmännen eller af de andliga. Däremot fingo själländarna utgöra ganska dryga naturaprestationer.⁴ Angående dylika, som utgjordes af den själländska kyrkan, har man endast få uppgifter. Emellertid ha klostren Sorö, Esrom, Antvorskov och Ringsted haft att bränna 20 milor kol hvardera för att sända till myntet i Roskilde, och äfven de andra klostren ha haft liknande åligganden.⁵ Längre fram, troligen i oktober, ha åtminstone tre af klostren levererat hö.⁶ Abboten i Esrom fick tillsägelse att

1 Odense 2000 lod silfver, Bogense och Kjertemindede hvardera 600. *D. Mag.* 3 R. V: 57 samt *Vedel-Simonsen, Fyens Vilkaar i Grevens Feide*, s. 112, där äfven skattebeloppen för Svendborg (600 l. s.), Middelfart, Nyborg och Fåborg (hvardera 200 l. s.) uppgifvas. Uppgifterna hos Vedel-Simonsen om Bogense och Kjertemindede stämma emellertid icke med dem i "Tegnelser", hvilket torde kunna bero på att skatten betalats i olika terminer, hvarom ett bref till Kjertemindede i "Tegnelser" möjligen bär vittne. *D. Mag.* 3 R. V: 74.

2 A. a. V: 142—43. Jfr uppgiften om silfverskatt på Tåsing, Langeland och de andra småöarna, s. 57.

3 I *Vedel-Simonsens* a. a., s. 111—12, finnes uppgift om skatt på Fyens andliga den 17 mars 1535. Uppgiften är orimlig, då det först var vid denna tid, Kristians trupper öfvergingo till Fyen, och beror på att förf. felaktigt fattat 2 den 17 mars till de jutska länen utgångna bref (*D. Mag.* 3 R. V: 26—27) såsom gällande äfven Fyen.

4 *D. Mag.* 3 R. V: 65. Af sammanhanget kan antagas, att denna matskatt påbjudits i juli. En annan matskatt på Själland i slutet af aug. omtalas s. 95. Jmfr s. 102, 109 m. fl.

5 A. a. V: 75, 101. Jmfr s. 260 o. 73.

6 A. a. V: 121.

lämna koppar till myntet, emedan "k. m:t har gjorts underkunnig om, att han skall hafva något koppar där i klostret, som är öfverflödigt för klostrets behof"¹

På Låland och Falster samt i Lunds stift måste kyrkor och präster under sensommaren betala silfverskatt, och vi ha därifrån också bestämda uppgifter om de gärder in natura, som de fingo lämna. På Låland och Falster skulle hvarje präst lämna 10 lod silfver samt vissa kvantiteter öl, bröd och smör, hvarje "degn" 3 lod silfver samt öl och bröd, hvarje sockenkyrka 10 lod silfver samt halfva kyrkoräntan.² Denna silfverskatt har endast tagits af kyrkorna och deras tjänare, medan bönderna på Låland och Falster liksom på Själland sluppit undan med en samtidigt utskrifven matskatt.³

Den 18 augusti hyllades Kristian, såsom redan är nämndt, af skåningarna. I sammanhang därmed har en herredag i Lund den 20 augusti beviljat en omfattande beskattning af borgare, bönder och andliga i Skåne. Bönderna hade att betala både silfver och en gengärd, städerna åtminstone silfver.⁴ Hvarje sockenkyrka skulle lämna 10 lod silfver, hvarje kyrkoherde eller kaplan med egen kyrka ("som hos kircke sidder") lika mycket och hvarje "degn" 3 lod.⁵ Det faller härvid genast i ögonen, att inga gärder in natura samtidigt nämnas affordrade prästerskapet, såsom händelsen var på Låland och Falster. Sådana gåfvos dock senare. Man finner nämligen, att präster och "degne" i oktober haft att leverera öl, samt att också kyrkokornet eller en del däraf beviljats konungen.⁶ Äfven klostren och domkapitlet ha fått utreda betydande mängder öl — kapitlet 30 läster och sju kloster i Skåne och Halland 46 läster. Kanikerna i Lund besvärade sig öfver denna skatt, och konungen mötte klagomålen mycket fogligt. Han bad

¹ A. a. V: 128.

² "Tegnelser" i a. a. V: 97. Närmaste datum före är 28 aug., och närmaste efter är 2 sept.

³ A. a. V: 96. Att bönderna på Själland, Falster, Låland och Möen icke affordrats silfverskatt förrän i slutet af året framgår af brevet om sådan 4 nov., a. a. V: 256.

⁴ A. a. V: 90, 92, 108, 109, 143 (kvitto), 252—55.

⁵ A. a. V: 252.

⁶ A. a. V: 123, 124, 128.

dem, att de "ville anse den nöd och brist, som är på färde, och låta samma öl framkomma."¹

Själland hade, såsom förut är nämnt, tills vidare gått helt och hållet fritt från silfverskatten, medan på Låland och Falster blott kyrkorna och deras tjänare betalt sådan. I slutet af 1535 kom turen till Lålands och Falsters allmoge och städer samt till såväl andliga som världsliga på Själland. Likaledes beskattades nu Möen, utan att det är klart, hur det var med dess prästerskaps beskattning. Troligtvis delade Möen i detta afseende lott med Själland. Jutland, Fyen och, som det synes, äfven Skåne fingonu betala nya silfverskatter. Antagligen vardet i sammanhang med hyllningen på Själland den 27 oktober,² som riksrådet beviljade dessa skatter. Påbuden till allmogen utgingo den 4 november.³ Det förefaller då sannolikt, att också brefven om kyrklig beskattning på Själland utfärdats samtidigt, ehuru de i registraturet äro antecknade senare. Silfverskatt skulle på Själland betalas af präster, "degne" och kyrkor efter samma taxa som förut användts i Skåne och på Låland m. fl. ställen. Härtill kom också allt kyrkokorn. Sådant lämnades också från Falster och förmodligen äfven från de andra småöarna, liksom tidigare från Skåne.⁴

Registraturet innehåller inga uppgifter om skatt af det högre prästerskapet. Men att också detta nu måste åtaga sig

1 A. a. V: 93, 123. Att döma af det sammanhang, hvori uppgiften om ölleveransen förekommer i "Tegnelser" (s. 93), är gården beviljad den 20 aug. eller dagarna närmast efter. Enda meddelandet om det öfriga prästerskapets ölleverans förekommer i ett bref till Torben Bilde, hvori han uppmanas sörja för att ölet fortast möjligt framkommer (a. a. V: 123). Omedelbart därefter följer det i texten omtalade svaret till kanikerna i Lund. Då bägge dessa bref äro antecknade bland skrivelser från oktober månad, förefaller det sannolikt, att ölet af både prelaterna och det lägre prästerskapet skulle levereras samtidigt, och att då också påbuden utgått samtidigt till alla, nämligen i augusti. Äfven från städerna har öl levererats, såsom synes af a. a. V: 136. — Kyrkokornet omtalas omedelbart (s. 128) efter bref till Låland m. fl. om den silfverskatt, som beslöts i slutet af okt., hvadan det synes sannolikt, att denna gård beviljats påsenhösten.

2 Se ofvan s. 55 not 2.

3 A. a. V: 255—58, 271 (påminnelse till Göinge härad); 127, 132. *Monum. hist. dan.* I: 447 o. f.

4 *D. Mag.* 3 R. V: 269, 271; jmf. 130, 135.

sådan, visar ett bref af den 19 november från Åke Sparre, Torben Bildes företrädare som ärkebiskop, till domkapitlet i Lund. Detta hade förut tillskrifvit herr Åke, tydligen i bekymmer öfver den stora skatt, som riksrådet begärde, och ännu mer öfver sättet för uttaxeringen, hvilken skulle ske "divisim", d. v. s. så, att hvarje särskild kapitelsledamot angaf, hur mycket han ville betala.¹ — Tillsammans med det världsliga frälset fingo kanikerna och klostren också utgöra rustning.² Äfven häri visade sig Lunds domkapitel mindre villigt, så att Kristian den 26 september skref ett ganska strängt bref till dess ledamöter, påminnande dem, att rådet i Skåne själf beviljat och samtyckt rustningen.³

I början af följande år, 1536, utgafs en matskatt af de västliga danska länderna,⁴ på våren uppbuos silfverskatter af bönderna, åtminstone i Skåne och på Själland (men att döma af ordalagen i brefvet till Själland äfven i andra delar af Danmark), samt af städerna öfver hela riket. På hösten har allmogen på Själland och småöarna samt i Skåne betalt en penningsskatt.⁵

1 "Kjære herrer och medh brödher. Szaam ij skriffue oss tiill, atth righens raadher wtij lantedh er begerendis en staar hielp atth wille haffue aff Lundhe capitill paa k. m. waar kiære nadhighe herris veghne wtij szaa maadhe atth huer serdeliss vedh syth naffn skall skrifftelighen gyffue tiill kendhe huadh hans hielp skall wære huilkith oss tyckis icke godhe lempe atth haffue atth Lundhe capitill skall taxeriss diuisim in qualicunque et(-iam?) contributioni et specialiter a laicis. Icke haffuer thet heller wæriith sydwanlighth wtij waar tydh men alltydh haffuer Lundhe capitill taxeridh sigh self in communi . . . (I fortsättningen ursäktar sig brefskrifvaren för att hans dåliga ögon hindra honom att resa till Lund). Ex monasterio Baaszy die Elizabeth vidue . . . 1535". *Lunds kapitels arkiv, pappersdokumenten*, nr 838, i Lunds universitetsbibliotek.

2 *D. Mag.* 3 R. V: 104.

3 "... wiider att wij haffue forfarit att etthers heste swene och rustning er icke alle vdi leyertt tiilstede epther som i bode aff kyrckens rentte och etthers egne rentte for taxeret och vptegenet er. Thij bede wij (o. s. v.) . . . som vortt elskelige riigis raad ther vdi Skonne ther om sielffuer beuilget och sambytytt haffue. Schreffuit vdi vortt leger for Kiøpnehaffn Søndagen nest epther seti Mauritij dag aar MDXXXV". *Anf. pappersdokum.*, nr 836.

4 *D. Mag.* 3 R. V: 276—79. Gengärden s. 301 är förmodligen densamma, som omtalas i brefvet af 21 maj s. 301—02, och hvilken bönderna blott skulle gifva mot reda penningar. Jmfr dock anteckn. s. 309.

5 A. a. V: 289—90, 302—04; VI: 33—34, jmf. s. 45, 49, 53.

hvarjämte en ny matskatt då synes hafva blifvit påbjuden.¹ Man finner emellertid intet spår till att kyrkor, präster och "degne" gifvit silfver eller penningskatt. Något öfverflöd ha de säkerligen vid denna tid icke ägt, och Kristian, som ju var en varm vän af religionen, har förmodligen velat skona dem. Kyrkohafren synes emellertid ha lämnats i Skåne i maj månad.²

Däremot ha de större klostren detta år blifvit hårdt beskattade öfver hela Danmark, i likhet med hvad som föregående år skedde med samtliga jutska kloster. Af den 11 juni har man en lista öfver de stora klostren, med angifvande af hvad hvarje skulle betala. De mindre klostren ha väl redan varit så hårdt medtagna, att där föga fanns att taga; de gingo nämligen fria. Intet af de beskattade klostren slapp nu undan med mindre än 1000 mark, fem kloster fingo lämna hvartdera 4000 och två (Antvorskov och Sorö) hvartdera 6000 mark. Sammanlagda summan blir 61000 mark.³ Jämföres härmed den skatt, som de jutska klostren betalt 1535, finner man, att den nyaskatten var betydligt hårdare än den gamla: blott två af de jutska klostren betala nu mindre än 1535, två betala samma belopp, men de öfriga sex gifva mera. För att kunna utreda dessa skattebelopp, måste klostren sälja af sitt jordagods, ofta i betydlig utsträckning. Så sålde Ringsted, hvilket taxerats för 4000 mark, allt gods det ägde i Halland, ej mindre än 27 gårdar, för hvilka det icke erhöll mera än 900 lod silfver — en summa, som enligt Paludan-Müllers uppgifter om danskt mynt vid denna tid motsvarade 1350 mark. Ås kloster i Halland pantsatte 30 gårdar för 1000 lod.⁴ Skatten betalades af de flesta under sommarens lopp,

1 Åtminstone på Falster. *D. Mag.* 3 R. VI: 48: bref till Jörgen Venstermand.

2 A. a. V: 301.

3 I registratoret angifves den till 58000 m., hvadan felskrifning eller felräkning föreligger. A. a. V: 313—14. Vid Alling kloster är tomrum för skattebeloppet, hvilket förmodligen beror på, att klostret, som hörde under kronan men varit bortpantadt, 1535 inlösts af konungen. *Erslev, Len og Lensmænd*, s. 153. jmf. *D. Mag.* 3 R. V: 292.

4 A. a. VI: 67. *Paludan-Müller, Aktstykker*, II: 292, *Grevens Feide*, I: 403. *J. B. Daugaard, Om de danske klostre i Middelalderen*, s. 169—70. Em kloster på Jutland försålde gods till Ove Bilde, *Nye d. Mag.* I: 234. Dueholms kloster sålde den 14 juli 1536 4 gårdar och 1 bol. *O. Nielsen, Dueholms diplomatarium*, s. 128—29. Beckaskog, som skulle betala 2000 mark, pantsatte 3 gårdar för 300 mark och 120 lod silfver. *Daugaard*, a. a., s. 158.

men ännu den 1 september hade åtta kloster icke betalt, hvilket ådrog dem ett skarpt bref från Kristian. Det heter i detta, att konungen redan förut påmint dem, hvarför han trott, att de nu hade rättat sig därefter, men när han kom till myntet i Roskilde, fann han, att det förhöll sig annorlunda. De borde därför skicka skatten med det första; i annat fall ville konungen "vide den skade hos dem".¹ Skattepålägg af sådant slag, att klostren för deras fullgörande måste sälja ifrån sig stora jordområden, inneburo ju egentligen ett slags reduktion — ej minst till förmån för de till vrakpris köpande adelsmännen.² Åtminstone i ett fall har indragning af klostergoods äfven direkt förekommit vid denna tid, i det att Kristian den 14 maj skänkte svartbrödraklostret i Hälsingör till borgerskapet därstädes.³

* * *

Den provisoriska konungaförsäkran af den 18 augusti 1534 afsåg naturligtvis att äga giltighet för hela Danmark, ehuru Kristian då blott var utkorad af jutar och fyenbor. Det är emellertid tvifvelaktigt, huruvida Kristian vid de efterföljande hyllningarna på Fyen, i Skåne och på Själland formligen stadfäst samma konungaförsäkran. Såvidt jag vet, äro blott två försäkringsbref till östra Danmark bevarade, bägge för Skåne. I det första, som är dateradt Gottorp den 1 februari 1535 och är svar på den skrifvelse, hvari skånska rådet och adeln underrättat om sitt affall från Kristoffer och sin öfvergång till Kristian, lofvar denne att, när han lyckats befria riket från fienderna, hålla alla, andliga och världsliga, vid friheter och privilegier. Det är ju mycket allmänt sagdt och skulle snarast — om afsikten finge tydas efter ordalagen — innebära ett löfte om skydd för den gamla kyrkan. Detta bref ställdes till "Torben Bilde, electus till Lund, Danmarks rikets råd och meniga adeln i Skåne".⁴ Det andra försäkringsbrevet är utfärdadt den 7 augusti s. å. från lägret

¹ *D. Mag.* 3 R. VI: 47.

² Jfr hvad fogden på Vallen (i Halland) i juli 1536 skref till sin herre Eske Bilde: "Käre Eske, darsom I viljen sända mig guld, silfver, joakimsdaler med det allra första, då vill jag fly Eder gods uti hvilket land, I viljen hafva, och aldrig blifver därpå sådant köp, som här nu är". *Paludan-Müller, Aktstykker*, II: 292.

³ *Aarsberetninger fra Geheimearchivet*, III, Tillæg, s. 30.

⁴ *D. Mag.* 3 R. IV: 178.

utanför Köpenhamn, och ehuru föga beaktadt är det icke utan sin märkvärdighet. Det vänder sig till riksråden Tyge Krabbe, Axel Brahe och Mogens Gyldenstjerne samt tre andra adelsmän, hvilka sex "på meniga Danmarks rikets råds, adels och inbyggares vägnar uti Skåne" nu mottogo Kristians försäkran, att han framdeles, när han blefve krönt, skulle och ville fullborda och stadfästa deras privilegier och friheter på allt sätt "efter de brefs lydelse och innehåll, som vi gifvit Danmarks råd, adel och meniga inbyggare i Nörrejylland den tid, de tillsade oss huldskap, manskap och trogen tjänst."¹

Vid första ögonkastet är man färdig förvåna sig öfver, att bland dem, som brefvet är ställdt till, icke såsom i föregående bref nämnes den förnämste af riksråden, den utvalde ärkebiskopen Torben Bilde. Detta förklaras dock däraf, att de nämnda sex adelsmännen tydligen varit i lägret vid Köpenhamn såsom ombud för de hemmavarande. Men i alla händelser är det anmärkningsvärdt, att de andligas privilegier ej uttryckligen nämnas i detta bref, såsom dock varit fallet i brefvet af den 1 februari. Man har anledning tro, att Kristian ej längre ansett sig behöfva gifva ens så pass försäkningar till den gamla kyrkans förmån. I den nu afhandlade skrifvelsen göres icke alls något löfte om ett interimistiskt upprätthållande af den bestående ordningen, utan där lofvas blott, att Kristian vid sin *kröning* skall gifva en sådan konungaförsäkran, som han utlofvat vid hyllningen i Jutland.

I det hela taget har emellertid konungen kvarstått på den provisoriska konungaförsäkrans grund, ehuru med en allt liberalare tolkning af denna, i den mån framgången växte. Flera skyddsbrief för prelater och kloster från 1535 visa, att Kristian gaf äfven den gamla kyrkan lagligt skydd,² men därjämte har han utnämnt ganska många nya präster och gifvit skyddsbrief åt sådana.³ Att de nyutnämnda prästerna varit reformatoriskt sinnade är i sig själf klart och framgår äfven af det formulär, som 1535 användes för utnämningsbrefven, ehuru detta ännu är

1 *D. Mag.* 3 R. V: 142 samt *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 442.

2 *A. a.* V: 59, 63, 68, 71, 72, 80, 90, 93, 129, 135.

3 *A. a.* V: 56, 61, 67, 72, 81, 144, 145.

hållet i jämförelsevis allmänna ordalag och därigenom vida skildt från det starkt utprägladt luterska formulär, som vi finna begagnadt 1536. I utnämningensbrefven af 1535 föreskrifves, att prästen skall "predika och lära församlingen det heliga evangelium och Guds rena ord, som han kan bevisa med den heliga skrift."¹

Då de belägrade städerna öfvergingo till Kristian, gåfvo deras reformationskraf honom en anledning att, liksom förut till städerna i Jutland, afgifva bestämda försäkningar till evangelii förmån, på samma gång konungen vann ökad styrka att äfven i öfrigt bestämdt uppträda som reformationens främjare. Sedan Landskrona gått öfver och erkänt Kristian, erhöll staden ett den 11 oktober 1535 dateradt försäkringsbref, hvare det om religionen heter: "Och vill k. m:t bevara dem vid Guds ord och den evangeliska lärdomen, så att de må och skola behålla hos sig goda, lärda och erfarna predikare i den heliga skrift, som för dem predika Guds rena ord utan alla mänskliga tillsatser och ceremonier"².

Med Malmö slöts fördrag den 6 april 1536, hvarefter staden öppnade sina portar. I fördraget bestämdes, att konungen skulle beskärma och bevara borgerskapet vid Guds ord och den rena evangeliska läran. Det skulle själfvt äga att utvälja evangeliska predikanter;³ dock skulle konungen ha rätt att stadfästa valet och att därvid kontrollera, att den valde både till lärdom och lefnad var god och nyttig.⁴

Kort efteråt finna vi, att Kristian vågade med full bestämdhet häfda kyrkans nydaning på reformatorisk grund. Den 12 maj erhöll nämligen mästern Jörgen Persen utnämningensbref på Östra Ulslevs kyrka på Låland. I detta heter det, sedan där omtalats, att församlingen begärt Jörgen Persen, och att denne presenterat sig inför konungen i hans egenskap af rätt patronus för kyrkan: "Då eftersom vi hafva låtit pröfva (ladit forfaret), att han är en lärd man och har erfarenhet och förstånd i den heliga skrift, hafva vi samtyckt honom att vara

1 *Malmöbogen*, inl., s. LXIII, not. 1.

2 *Paludan-Müller, Aktstykker*, I: 482.

3 Se ofvan s. 24, texten och not 1.

4 *Krag-Stephanus, Kristian III:s Historie*, II: 30.

kyrkoherde uti förenämnda vår och kronans kyrka Östra Ulslev på sådant villkor, att han skall lära och predika för sockenfolket Guds rena, klara ord och evangelium, som han kan bevisa med den heliga skrift, och lära dem deras själs salighet, som han vill ansvara för Gud och vara lönad af oss (antsware for Gudt oc wære bekiendt fore oss), och skall han hålla mässa och gudstjänst för dem på danska, om de det begära, utan alla mänskliga tillsatser och ogudliga ceremonier, och gifva dem det heliga sakramentet, Guds lekamen och heliga blod, i bägge delarna, som Kristus själf har instiftat och befallt det . . . . Och om han finner sig icke hafva den nåden att kunna lefva kyskt, då skall han taga sig en ärlig person till husfru . . . , och skall församlingen göra honom all den ära med ett ärligt och kristligt uppehälle med kläder och föda och lifvets bärgning för honom, hans husfru och barn, som de böra göra mot sin rätte kyrkoherde, predikare och rätte själasörjare. Och om han icke vill göra och hålla dessa föreskrifna artiklar . . . , då skall han lämna samma kyrka med all hennes ränta och rätta egendom, och vilja vi då sända en annan person till samma kyrka igen, som vill uppföra och förhålla sig så kristeligen, som föreskrifvet står.¹

Att dessa bestämmelser angående prästens verksamhet icke gällt endast detta speciella fall utan ingått i ett nytt, allmänt brukadt formulär för utnänningsbref, visas af en registraturanteckning af samma datum, hvari det säges, att Jörgen Persen fått presentationsbref på Östra Ulslevs kyrka "secundum novam et generalem præsentandi formulam."²

Den 29 juli gaf sig Köpenhamn åt Kristian, sedan definitivt aftal dagen förut träffats mellan honom och staden. Detta aftal är nedlagdt i två försäkringsbref, det ena utfärdadt af Kristian, det andra af Köpenhamn, och hvilka bägge ha samma bestämmelser om religionen. I ett afseende skilja sig dessa från religionsbestämmelserna i fördragen med Landskrona och Malmö. Dessa senare städers öfvergång skedde betydligt mera frivilligt än det till döds uthungrade Köpen-

¹ *Malmöbogen*, inl. s. LXXV.

² *Danske Kancelliregistranter 1535—1550*, s. 17. Jmfr sammast., s. 19 (1 augusti s. å.): "Lektor Peder Lavritsen fick Præsentsats paa Oxie Kirke efter den nye, almindelige Formular".

hamns, och bestämmelserna för dem om religionen ha därför mera prägeln af nådesbevisningar eller medgifvanden från konungens sida. Gentemot Köpenhamn är Kristian segerherren, som föreskrifver sina villkor, och han intager i fördraget med denna stad afgjordt en ställning som "summus episcopus". Han icke blott lofvar, att Guds rena ord skall predikas, utan gör också bestämda förbehåll i fråga om de predikanter, Köpenhamn skulle äga rätt att utse. "Och vilja vi", heter det å Kristians sida, att de må och skola blifva vid Guds ord, det heliga evangelium och den rena bibliska lärdomen och [vilja vi] därvid beskydda och handhafva dem på allt sätt, så att de på intet vis skola trängas därifrån, antingen af andliga eller världsliga, höga eller låga, ingen undantagen på något sätt. Dock med sådant villkor, att de icke skola hålla eller intaga som predikare där uti staden några predikare, antingen svärmare eller andra upprorsmän, utom dem, som vi konfirmera och samtycka, på det att de först skola examineras, om de därtill äro goda och nyttiga, både uti sin lefnad och lärdom, och kunna rätteligen predika och lära för dem det heliga evangelium och rena Guds ord, som de kunna bevisa och försvara med den heliga skrift."¹

Med Köpenhamns fall var Grefvefejden slut. Sammanfattas i korthet resultatet af den skedda kyrkopolitiska utvecklingen, så voro å ena sidan en del nya, evangeliska predikanter tillsatta i olika landsändar, hvilka i svagare eller starkare ordalag måst förplikta sig att predika "evangelium och rena Guds ord", hvarjämte konung Kristian särskildt till städerna afgifvit bestämda löften att upprätthålla den nya läran. Å andra sidan var den gamla kyrkans ställning, som högst betydligt rubbats redan under Fredrik I:s tid, ytterligare försvagad genom en hård beskattning. Kyrkorna voro beröfvade det allra mesta af sina dyrbarheter, och herre- och jungfruklostren — tiggarklostren voro till största delen öfvergifna under Fredriks regering — hade måst sälja en stor del af sina egendomar. Hvad som återstod, var biskoparnes och domkapitlens på privilegier grundade maktställ-

¹ *D. Mag.*, 3 R. V: 283—87.

Göteborg. Högsk. Årsskr. IX. 2.

ning samt deras stora jordagods. Det gällde nu att bryta den förra och att till kronan indraga det öfverflödiga af de senare. Blott två veckor efter Köpenhamns kapitulation var genom biskoparnes fängslande och det världsliga riksrådets godkännande af denna åtgärd den gamla kyrkans slutliga fall i verkligheten besegladt.

Bilaga.¹

I hellige trefoldighedts naffn amen. Thette er then recess oc bursprock, som vort vdgyffwen then dag, hertug Cristiern vort hyllett oc annamet till koning oc herre y Noer Jutland oc vdueldæ oc vtkorett til all Damarck(!) righe Item primo dømpte han oc Danmarckess roedæ gutz ord ved mackt serlestes y alle købstedher, som borgemestære borgerer til hobe forsamelet begeret paa konighens palatzs, at sammæ gutz ordæ skullæ predicckess, syngess oc lessess paa theris egne dansk twnge, som alle mand kunde forstaa, paa thet papysters, keters oc andre falske lerdom skulle ick yther mere haffue framgang oc brvgis. Item saffde konighen sielff persoligen meth syn eghen mwnd, at hvare presthen y noghen soghen y kiøstæder eller paa landet, han vort til saffde aff almwen at singæ danske, oc han forhardede seg oc ey vilde, tha motte almwen forvissæ hanom fran thenom och atspøre thenom sielffuer then, thet vilde gøre. Item stadfestede vor kiereste nadighe herre naadelig alle preuelegier pucther(!) oc articler, som the yndholler, som hans kere fader koning Frederick haffde vdgiffuet oc alle, som vdgyffuet vore fran koningh Voldemars tyedt, cristelige oc saffde, han vilde gøre thenom meth gutz hielpe bedre oc icke verre. Item gaff han alle burgemestere oc borrhigere skodtz maell, for redelige sagher for seg sielffuer om noghen gjør thenom vold eller offuerlast, huad heller thet er fogde eller lentz mand eller huem hest(!) fyndis kan, Item gaff han alle købstatz mend fryhed at købslaa, at inghen skulle gøre thenom hynder eller forprangh, anthen byscoper, rydere læntmend, geyslige eller vertslige y nogre² andre en køstede mend

¹ Se sid. 46 o. f.

² "maade" uteglømt?

allene. Item saffde konighen oc Danmarckiss roed, huo som gjorde mandrab eller mord, hanom skulle efftherspørisso ledis oc optagis aff lentmandhen, myste lifff for lyff, lemme for lemme, oc ey gyffue andhen boed, vthen han rømppte ryget, eller thet kunde beuijssis, at han thet gjorde thet(!) aff nød, meth sandt vitnyssbyrd, tha skulle han til plyct oc boed bøde effther loffuen, Item bad alle købste mend hanom naadelig om, at han villde opgyffwe then vredelige toeld, som ick var til y konyng Hanssis tyedt y all Danmarckess. Koningh suarede sielffuer persolige, at han vilde beramme thet y then beyste mening meth sammæ toeld. Item tilplicitit han seg at vil voffue hals, lifff, gotz oc eydom och alt thet, han formotte, for hans kere vndher saate oc yndbøgre nw vty ryghet. Item til stoed mening almwe, som tha for samlet vor, byscopere, rydere, rygens roed, abbether, prelather, prosther oc alle borgemesthere oc borgere, som nw bøger oc boer y Noer Jutland, oc huer thenom serdeles bad thenom Gud hielpe oc hellen, at the vilde hilde hanom for konge oc herre oc være hanom huld oc troff aff all theris formowe.¹ [Item haffuer oc vor keriste nadig herre koninghen naadelig gyffuet alle fredløss men syn fred, dog tale sag voldherness mynde. Item skal kyrken beholde thet iorgoss, som hynde er gyffven, men dog rette arffuinge, som thet er gyffuen fran, thet bruge, oc gyffven kyrken ledyng eller land gyld som aff gaa

Item haffver vij til troet IIII ryderemendtzmend at syde til lanns tyng oc dømme oc skick huer man loff oc ret, som the vyl giffue bescreffuet vndher theris signet, oc haffue the gjorde oss theris hellens iee² ther for, om store dybe trette ryder mantzs eye, bøgger jord.

Item biwde vij meth vort elskelighe Danmarckess roed at vtgyffue ethers tynde effther then gamble loff til kyrken oc prestherne, som vmage haffue, som y ville forsuare for gudt.] Item setther vij verdige fader byscop Ove Bylde y Ars

¹ Den omedelbara fortsättningen är: Item setther vij verdige fader (o s v.) men ofvanför skrifflinien är här tillskrifvet: + verte folium. Det inom klammer satta, hvilket står på papperets baksida, har således sin plats här.

² = ed (jutsk dialekt).

oc hederlig oc velbyrdig mand her Magens Gødyson(!) rydher til statzsholler y landhet y vor fraa verelse, oc skall tesse twenne fwl mack(!) haffve at gyffve konlige steffning y hellige trefoldighets naffn oc domme rett oc skell, som the vill forsvare for gud oc for oss, so lenge vij sielffuer komer til stede. Item haffuer alle borgemesther oc herris fogder giort theris ieæ for oss, at the skulle skick huer mand loff oc rett for vdhen all gvnt oc villie, som the vil forsuaere for gud, oc ey straff aff oss. Ther meth ether gud hellige trefoldighet befalindis. Gyffuet aff konlig palatzs Horssnis 1534 vothen daghen effther vor frv dag dyre.
